

karma přerозování samsára

*soudobý pohled na tři témata Buddhovy nauky
- cesta k nové dimenzi chápání naší životní reality*

Tento esej má svůj původ v Barmě. Na konci roku 1991 jsem odjel do Mahasi Meditačního centra praktikovat intenzivní formu meditace. V roce 1993-96 jsem pak studoval v Mahási Training School v Rangúnu, což je pobočka hlavního Mahási Meditačního centra. V době mého studia mě tam navštívila malá skupina amerických psychologů. V příjemné atmosféře jejich zvědavé a otevřené přítomnosti se mezi námi rozvinul rozhovor, který dal podnět ke knížce, kterou držíte v ruce.

Z mé současné perspektivy se zmíněný rozhovor odehrál již vlastně velmi dávno; podobných setkání a rozhovorů se mezi tím konalo přemnoho. Zdá se ale, že v onom rozhovoru se můj postoj k tématu karmy, přerозování a různých úrovní existence ucelil a propojil, takže i nyní, po několika letech, se k této tématické trojici v různých obměnách často vracím - jak na přednáškách tak i v rozhovorech na meditačních kursech.

I když námět knížky se týká pouze jedné, dalo by se říci rámcové části Buddhovy nauky, pro naši životní orientaci může mít hlubší pochopení těchto témat dalekosáhlý význam a dopad. Živý a upřímný zájem o předmět karmy a přerозování na přednáškách mi vždy potvrdil nezměněnou důležitost a aktuálnost této tematiky i pro člověka současné doby.

I v knižní podobě si text udržuje neformální, přímý styl interaktivního rozhovoru. Témata dokresluji mnoha přirovnáními z denního života i vědy. (Relativně početné analogie a příklady z oblasti fyziky by ale neměly vyvolat dojem, že jsem odborníkem na poli moderních vědních oborů - tak tomu dozajista není.) Eсей jsem doplnil krátkými citáty příslušných pasáží z Buddhových proslovů, ke konci zařadil pojednání o "materialitě" a "objektivní hmotě", v závěru pak shrnul a porovnal různé přístupy a postoje ke třem hlavním tématům knihy.

Jak jsem siž zmínil, původní Buddhovo učení tvoří podklad, ze kterého v následujícím textu vycházím. V několika případech uvádím pro dokreslení také stanovisko théravadové abhidhammy a postoj pozdějších komentářů. Pasáže reprezentující mé vlastní myšlenky jsou zřetelně uvedeny jako takové.

Pro lidi, kteří dosud nejsou obeznámeni s Buddhovou naukou, jsem na začátku knížky zařadil volné vysvětlení některých základních pálijských pojmů, bez kterých se v textu neobejdeme. Doktrinální otázky ale nejsou hlavním předmětem eseje.

Touto knížkou chci mnohem spíše oslovit a vybídnout všechny opravdově a nezaujatě uvažující lidi, aby si znova prověřili ty tzv. "dané reality" našeho života. Chci je pozvat k hlubokému zamyšlení nad základním charakterem a pravou povahou lidské existence.

Můj dík patří všem, kteří různým způsobem přispěli k realizaci této knížky:

Bhante U Vidžžóbhása Dhammácharija Díghabhánaka, Kaba-Aye Saya U Chit Tin, Anna Maclachlan a Zoe Schramm-Evans.

Vděčností jsem rovněž zavázán Bhikkhu Bódhimu, Bhikkhu Nánálokovi, Bhikkhu Bódhisárovi a Jindřichu Špicnerovi za jejich velice podnětné a konstruktivní připomínky. Na základě jejich upozornění a návrhů jsem mohl doplnit a opravit mnohé pasáže následujících kapitol. (Protože jsem ale v některých bodech tvrdošijně setrval na svém vlastním pojetí, odpovědnost za všechny zbývající nepřesnosti či omyly padá výlučně na moji hlavu.)

Doufám, že následující stránky vám přinesou podnět a inspiraci. Text mnohdy plynul na papír s představou, že spolu vedeme vzájemný rozhovor. Pokročíme, když se naše mysl setkají. Předmět eseje není snadný a proto se v textu snažím udržet jistou lehkost a humor. Ten úsměv okolo témat je ale míněn docela vážně.

Ashin

Ottama

Název originálu: "The Message in the Teachings of Kamma, Rebirth, Samsara"
Překlad do češtiny: Tomáš Vystrčil, revidován Ashinem Ottamou

obálka -----

Ashin Ottama (1947), švýcarský občan českého původu, se stal buddhistickým mnichem v Rangúnu v roce 1992. S praxí Dhammy ale začal již v roce 1972. Silně inspirován Buddhovou naukou stáhl se do švýcarských hor a začal praktikovat intenzivní meditaci - bez učitele, s minimální znalostí cesty, zato s velmi jasnou vizí cíle. Meditace v horách byla pro něj asi ta nejdramatičtější a nejobtížnější doba života, také ale období, ze kterého duchovně nejvíc načerpal a které mu nejvíc přineslo. V pozdějších letech praktikoval meditaci pod vedením mnoha známých učitelů různých tradic - to byla doba prohlubování, upevňování a ujasňování praxe i teorie. V roce 1996 se vrátil do Evropy, kde s doporučením svých učitelů začal učit.

Pro Ashina Ottamu je charakteristické, že předkládá a vysvětluje principy dávné Budhovi nauky tak, aby člověk současné doby se cítil plně osloven, získal hlubší životní orientaci a začal praktikovat cestu, která ho povede k poznání a vnitřnímu osvobození.

-----

obsah

slovníček | x

přejeme-li si porozumět... | xx

kamma | xx

analogie z oblasti fyziky
voda hledající moře
babička Mary
mezera
imaginární příklady
zákoník Veškerenstva
vítězství nad vlastním úspěchem
otrhaný pasažér
nos na okenní tabulce
na jabloních banány nerostou
dálnice času
zánik kammy
laboratoř Dhammy
jak Honza donutil svou karmu, aby mu vydala efekt
batoh plný kammy

přerozování | xx

malé cvičení
co je to vlastně "já"?
utrpení nejlepší jakosti
neosobní "já"
mikroskopická úroveň znovuzrozdování
zažloutlá fotografie

samsára | xx

rozsah lidského vnímání
materialita
objektivní hmota
hmotnost duchů

pár slov navíc... | xx

mnoho vrcholů na "Mount Analogue"

slovníček

V tomto malém rejstříku vysvětluji význam několika základních pálijských termínů, které by bylo velmi obtížné přeložit do češtiny. Navíc, v posledních letech mnoho z nich v západní kultuře zdomácnělo do té míry, že jakýkoliv pokus o překlad by zapříčinil spíš nejasnosti a nedorozumění. Méně známé pálijské termíny jsou uváděny v kurzívě.

Buddha - "Probuzený", titul pro dokonale osvobozenou bytost, která dosáhla plného osvícení vlastním přičiněním bez pomoci učitele. Z buddhistických textů vyplývá, že Buddhové se objevují v průběhu nesčetných eónů jen velmi zřídka. Poslední Buddha žil před 2500 lety v severní Indii pod jménem Siddhattha Gótama.

Dhamma (v Sanskrtu Dharma) - pravda; pravda jak věci jsou a nejsou, základní řád 'veškerenstva'; Buddhovo učení vedoucí k míru a svobodě Nibbány.

théraváda - "Učení Starších". Jediná z osmnácti škol ranného Buddhismu, která se dochovala až dodnes. Je to směr, který se dost věrně přidržuje toho, co učil historický Buddha Gótama. Kromě jistého zastoupení v západní hemisféře, nalezneme dnes théravádu hlavně v Barmě, Thajsku, a na Srí Lance.

kamma (v Sanskrtu karma) - vědomé jednání. Přesněji, kamma je záměr, který motivuje naše úmyslné jednání a počínání. Tyto volní impulsy vytvářejí latentní kammický potenciál. Když se naskytne příležitost, kammická "síla" (nebo spíš "potřebnost") se projeví a přivodí odpovídající následek nebo ovlivní průběh situace. Kamma nevytváří fixní osud, projevuje se ale jako škála různě silných dispozic a předpokladů. Obecně řečeno, kamma se podílí na formování mentální i tělesné stránky bytosti a ve značné míře ovlivňuje i průběh života.

vipáka - proces, kdy kamma vydá svůj následek.

samsára - koloběh znovuzrození, nekonečně se opakující cyklus zrození a smrti na různých úrovních existence. V širším pojetí termín samsára bývá někdy trochu nepřesně chápán jako souhrn všeho, všech existenčních úrovní, jako celá projevená skutečnost, "veškerenstvo" nebo "všehomír" v časové neohraničenosti a cykličnosti. V této perspektivě vědecký vesmír je pouze jeden velice úzký aspekt "veškerenstva".

Nibbána (v Sanskrtu Nirvána) - nepodmíněná skutečnost; nejvyšší svoboda, mír a nejjemnější štěstí, osvobození od všech druhů neutěšenosti, neuspokojivosti a utrpení, osvobození od přerazování a smrti, nejvyšší čistota a "zdravost". Nibbána znamená ukončení nevědomosti, touhy a lpění, ustání všech mentálních deformací a nečistot.

magga-phala - moment osvícení, krátká zkušenost Nibbány. V originální Buddhově nauce existují čtyři stupně osvícení.

Bódhisatta (v Sanskrtu Bódhisattva) - Buddha před svým osvícením; bytost, která zasvětila svůj život i celou příští existenci cíli stát se plně osvíceným, vedoucím Buddhou-učitelem, který - díky svým speciálním kvalitám - je schopen maximálně pomoci ostatním bytostem. (Arahat je také plně osvobozen, protože ale nemá všechno vědění a není vybaven všemi schopnostmi, nemůže učit tak efektivně jako Buddha.)

Arahat - bytost na čtvrtém stupni osvícení; plně osvobozená bytost, která úspěšně následovala cestu vytýčenou Buddhou.

sutta - Buddhův proslov, Buddhova řeč.

páli - jazyk nejstaršího buddhistického kánonu, velmi blízký jazyku, kterým mluvil Buddha.

V tomto textu používám převážně pálijskou formu výrazů i když jsem si vědom, že sanskrtské znění je v některých případech obvyklejší. Chci tím vyjádřit své napojení na původní Buddhovo učení. V buddhismu se sanskrť používal hlavně v pozdějších modifikacích Buddhovy nauky, ve kterých došlo k citelnému posunu jak významu některých slov, tak i konečného cíle. V titulu knihy jsem ale z důvodu srozumitelnosti použil sanskrtskou formu "karma".

Tipitaka - (znamená doslova "Tři koše"), také nazývána "Pálijský kánon". Je to nejstarší, v přímých kopiích dochovaný záznam Buddhova učení. Byl zapsán okolo roku 80 před Kristem na Cejlonu a skládá se ze tří částí. Vinaja-pitaka je první koš a jejím tématem jsou principy a pravidla mnišského života.

suttanta- neboli sutta-pitaka - druhá část pálijského kánonu, je sbírkou Buddhových řečí.

abhidhamma-pitaka - "Vyšší učení", třetí část pálijské Tipitaky, která byla začleněna do kánonu Buddhovými žáky pár set let po jeho smrti. Je to vysoce abstraktní, detailní analýza 4 nejvyšších, "posledních" skutečností (materiality, vědomí, mentálních faktorů a Nibbány). Není lehké ji pochopit. Popisuje a vysvětluje základní povahu mysli, materiality a Nibbány z pozice hlubokého analytického vhledu. Abhidhammu lze chápat jako velmi hluboké pozdější rozpracování a doplnění Buddhova učení.

vipassaná - hluboký vhled do reality, vhled do charakteru našeho prožívání a existence; druh meditace, který má za cíl uvidět skutečnou podstatu mysli, těla i všech ostatních podmíněných věcí a procesů. Vyvrcholením této cesty je odstranění všech mentálních deformací a znečištění (jako touha, žádostivost, nenávisť, nevědomost apod.), které jsou hlavními příčinami nedostatečnosti, neutěšenosti a utrpení.

Praxe meditace *vipassaná* zbavuje mysl ulpívání, postupně ji otevírá a čistí. V pokročilejším stádiu meditace *vipassaná* umožňuje medituujícímu vidět, jak mysl pracuje a funguje, kde dělá chyby, jakým způsobem vytváří svůj vlastní svět. Přímý vhled do nestálosti, neuspokojivosti a neosobnosti všech podmíněných procesů koriguje a léčí naše nesprávné, sebestředné vnímání, rozptýlí nevědomost a v nejvyšším bodě vede k realizaci Nibbány.

samatha - cvičení soustředění mysli; druh meditace směřující ke koncentraci, hlubinnému klidu a čistotě mysli. Medituující zaměřuje svou pozornost na jediný zvolený meditační objekt, za účelem dosažení stavu "vnoření" (*džhána*).

džhána - hluboké mentální vnoření, které má mnoho druhů, stupňů a intenzit; vysoký výsledek na cestě meditačního soustředění.

dukkha - všechny druhy a typy nepříjemnosti, neuspokojivosti, neutěšenosti, nedostatečnosti a utrpení; jedna ze tří základních, univerzálních charakteristik všech podmíněných věcí a procesů (zbývající dvě charakteristiky jsou nestálost (*anicča*) a neosobnost (*anattá*)).

bhikkhu - buddhistický mnich.

-----

pojem - mentální konstrukt, označení, koncept, myšlenka; jméno, které dáváme věcem, procesům, vlastnostem apod. Pojem nepostihuje skutečnou realitu věcí, je její pouhou reprezentací, interpretací, odleskem.

materialita - "hmotná skutečnost", "materiální jev". (Pod obvyklým pojmem "hmota" si většinou představujeme hutný, stabilní objekt, jak se nám normálně jeví. V následující eseji se takovému pojetí hmoty dost vyhýbám a pro označení hmotné skutečnosti často volím neutrální slovo "materialita".)

nejvyšší skutečnost, poslední realita - (*paramattha-dhamma*) skutečnost tak, jak opravdu je v nejvyšším, nejzazším smyslu (na rozdíl od relativní, konvenční reality našeho běžného života), pravá skutečnost mysli a těla. Tato nejzazší realita je ještě podmíněná, tzn. vzniká a zaniká a má příčinu. Absolutní nepodmíněná realita je pouze Nibbána.

Žádné české slovo nevystihuje plně význam pálijského termínu "paramattha". V textu jsou tudíž podle kontextu použity různé výrazy: "nejvyšší realita", "nejzazší skutečnost", "poslední" nebo "pravá skutečnost" a pod.

přejeme-li si porozumět...

Přejeme-li si porozumět Buddhovu učení v jeho původním významu a nezmenšeném, závratném dosahu, potřebujeme si utvořit jasno okolo tří základních pojmů, které se v Buddhově nauce vyskytují velmi často a které vytvářejí rámec celého učení: kamma, přerozování a samsára.

Pro obyvatele Asie jsou tyto výrazy třemi realitami života. Pro lidi ze Západu jsou ale spíše třemi velkými otazníky.

Ne, že bychom nevěděli, co je míněno. Všichni máme alespoň jistou představu o významu těchto slov. Pojem "samsára" je možná méně známý, zato "karma" a "reinkarnace" se staly téměř módními slovy. Mnoha lidem je dokonce znám přesný význam těchto termínů v kontextu Buddhovy nauky. Nicméně, co se zdá být společné velké většině Západních lidí, je základní nejistota, nejasnost, či pochybování o skutečné platnosti učení kammy, znovuzrovnání a samsáry: Do jaké míry patří tyto staré nauky do kategorie metafor, intelektuálních konstruktů, archaických, archetypických mýtů, důmyslných nástrojů etické výchovy atd., a do jaké míry se zde jedná o skutečné, existující, řídicí principy našeho života a světa? Mají být tyto teorie brány doslova, anebo jsou to pouze pozůstatky starých náboženských paradigmat bez skutečného vztahu k současnému životu?

V následujících kapitolách nabízím kromě základní teoretické informace i různé další úvahy a reflexe k těmto důležitým bodům Buddhovy nauky. Není mým přáním, aby čtenář převzal předložený materiál. Skutečným smyslem této knihy zůstává čtenáře inspirovat a stimulovat k ujasnění vlastního postoje k těmto tématům a k nalezení vlastních odpovědí na rámcové otázky našeho života.

Esej nepřináší nová překvapivá svědectví o reminiscencích na minulé životy. Není mým cílem prokazovat věrohodnost zákona kammy a znovuzrovnání podobným způsobem. Mám pocit, že v tomto směru bylo vykonáno již relativně dost. Navíc, zprávy o vzpomínkách na dávné události a zážitky předešlých životů vedou obvykle k příliš jednostrannému, pro můj pocit a současnou dobu až trochu prostomyslnému chápání znovuzrovnání. Nemyslím, že by mnoho lidí mohlo získat podstatnější vhled do mystéria života a smrti čtením či posloucháním těchto zajímavých a podmanivých příběhů. Ilustroval bych to následujícím příkladem:

Kdybychom šli do ulic některé evropské metropole a zeptali se lidí na chodníku direktní otázku "Věříte, že se po smrti znovu zrodíte?" snad jedna třetina tázaných by odpověděla, že nikoliv. Druhá třetina by možná řekla že ano (ve všech náboženstvích se mluví o nějakém druhu života po smrti) a zbývající třetina by dost pravděpodobně s konkrétní odpovědí váhala. Vezmeme-li Buddhovo učení jako referenční bod, potom všechny tři skupiny mají v jistém smyslu pravdu, ale zároveň se i mýlí.

Z Buddhistických textů vyplývá, že v procesu smrti se mysl a tělo rozloží a stejná mysl a tělo se již nikdy nevrátí. Zdálo by se, že v tomto bodě je první skupina pravdě nejbližší. Jenže naakumulované energie, kammický potenciál doprovázený touhou po existenci přivede novou mysl a nové tělo k individuálnímu životu takže nová bytost se zrodí. Zde by se dalo říci, že ta druhá skupina zaujala pravý názor. Nicméně, podle Buddhova učení neexistuje žádné skutečné a trvalé "já", které by se mohlo přerodit. Otázka sama je špatně formulována. V tomto pohledu ta třetí skupina nezastávající žádné definitivní stanovisko reagovala možná nejpřiměřeněji.

Na uvedeném příkladě můžeme vidět, že jakýkoliv příliš zjednodušený přístup typu "ano-nebo-ne" u komplexních otázek obvykle míjí podstatu věci. Černobílý postoj nemůže uspokojivě obsáhnout a vyjádřit hlubší úrovně mnohavrstvé, mnoha-úrovňové reality. Co nám

spíše pomůže na cestě k opravdovému poznání je nepředpojatá a citlivá vnímavost k podstatě věci. Ta nás nakonec může vést k mnohem obsáhlejšímu a "plnějšímu" pohledu na realitu našeho života, než jak jsme normálně zvyklí.

Možná, že i tady na Západě osvícený, nezdeformovaný a odlehčený způsob vnímání existence přestane být doménou nejvyšších spirituálních realizací a začne víc probleskávat až do obecného povědomí lidí. Možná. Zatím se ale dá pouze konstatovat, že naše kultura je stále ještě silně uvězněna a limitována materialistickým pojetím. Představa, že vědomí a všechny mentální funkce jsou výlučným produktem mozku, úzce souvisí s myšlenkou a vírou, že smrt těla přinese definitivní konec také všem životním energiím, silám a celému existenčnímu potenciálu jedince. Tento názor se stále ještě považuje za zřejmý, logický a jednoduchý; možná až trochu příliš jednoduchý: "Prostě užij si co nejlépe života - a tím to hasne."

Buddha kritizoval a odmítal tento materialistický světový názor. Označil ho jako nesprávný nejen z důvodu, že nepostihuje dostatečně skutečnost. Materialistické nazírání reality může snadno podpořit dojem, že etické a neetické počínání nemá buď žádný, nebo jen malý vliv na kvalitu našeho života. Takto krátkozraké pojetí je pak schopno přivést lidi na skutečně omylnou cestu a zničit jejich existenci.

Materialistická teorie sama o sobě není principiálně "špatná" nebo "zlá". Již v Buddhově době existovala například jedna skupina, která zastávala víceméně "materialistické" chápání světa. Své přívržence ale vedla k rozumnému a střídmemu způsobu života. Potíž s materialistickou filosofií spočívá v tom, že zobrazuje a vysvětluje nevyjádřitelnou a nepochytilnou skutečnost života a světa tak omezeným a jednostranným způsobem, že se dá mluvit o skutečné deformaci reality.

Jistý nepříjemný pocit pravděpodobně vyvstane, když si uvědomíme, že předmět tohoto eseje se plně vztahuje i na náš vlastní život, zrození a smrt a všechno to neznámé, které tomu bude následovat. Umírání a celé to mystérium za oponou smrti je obtížná oblast pro nás pro všechny. S vnitřním nepokojem si uvědomujeme, že nemáme téměř žádnou kontrolu nad těmito centrálními skutečnostmi vlastní existence. Někteří lidé raději uhýbají těmito tématům, aby si nemuseli připustit nepříjemné, "vyrušující" myšlenky. Takový přístup mi ale připomíná pacienta s bolavým zubem, který nepřetržitě bere prášky proti bolesti místo aby šel k zubaři.

Hluboký vhled do funkce kammy a jasná vize nekonečného přerozování v různých dimenzích existence, byl velmi podstatný, úvodní zážitek Buddhovy noci osvícení. Toto poznání podnítilo konečný krok vrcholící v překonání všech zbývajících mentálních "utkvělostí" (*āsava*), v dosažení dokonalého poznání a osvobození, v nabytí spirituální vševědouce, v realizaci pravděpodobně toho nejhlubšího a nejobsáhlejšího osvícení v dějinách celého lidstva.

Motivace k praktikování Dhammy a náš pocit akutní platnosti Buddhova učení má mnohdy přímou souvislost se způsobem a úrovní našeho chápání kammy, znovuzrozování a samsáry. Správné obeznámení se s touto oblastí může pro nás znamenat velký přínos. V následujícím textu bych chtěl pojednat o těchto věcech ze stanoviska naší současné, západně strukturované mysli - to znamená pokud možno jasně, srozumitelně a nedogmaticky.

V tomto duchu, na rozdíl od tradičního přístupu, chci se zde pokusit posunout zmíněná tři témata z oblasti víry a nevíry do oblasti větší či menší **pravděpodobnosti**. Pro většinu západních lidí současné doby je takový přístup dle mého pocitu adekvátnější, přiměřenější a upřímnější. Připomínám ale, že i tak do značné míry témata tohoto pojednání zůstanou mimo dosah usvědčující průkaznosti. Tím se ale celá naše zamýšlená exkurze do mystéria existence a neexistence stává jenom zajímavější a jiskřivější.

Jako důležitou součást výbavy na naši cestu bych zde chtěl silně doporučit ještě jeden posun vnitřního přístupu: je to přesunutí z oblasti omezeného, egocentrického postoje typu '...já přece

vím a vnímám všechno podstatné...' do citlivější a realističtější polohy hlubokého respektu k neuchopitelné skutečnosti. Je to pozice radostné, osvobozující pokory před mystériem zrození, života a smrti, pokory před něčím, co je nedozírně obsáhlejší, než naše normální schopnost představy, chápání a reflektování.

Tímto malým úvodem bych chtěl navodit jistou uvolněnost, přímnost a otevřenost do našich myslí, zkyprít a "provzdušnit" zaběhané cesty našeho konvenčního postoje tak, abychom se mohli setkat s tématem tohoto pojednání skutečně kreativním způsobem, aby se mohla otevřít nová dimenze pohledu na vlastní žití.

Učení kammy, znovuzrozování a samsáry se vzájemně doplňují a tvoří vlastně jediný celek. Nebylo by zcela správné uvažovat o nich jako o třech odloučených tématech. Pro účel tohoto eseje se ale o nich pokusím pojednat jednotlivě, jak jen to bude možné.

kamma

Základní princip nauky o kammě není pro nás ničím opravdu novým, ničím, čeho bychom si nebyli alespoň částečně již vědomi: každé konání má anebo bude mít nějaký efekt, každá akce vyvolá nějaký následek. Navíc, každé naše počínání má vliv na naši mysl, každé naše jednání v ní zanechá stopu. Kvalita mysli má přímý vztah ke kvalitě našeho života. Všichni máme více či méně jasné povědomí o těchto vztazích a souvislostech. Učení kammy však probírá zmíněné, velmi obtížně pochytilné souvislosti mnohem hlouběji a nabízí nám mnohem přesnější vysvětlení celého procesu.

Naše kultura nás naučila posuzovat kvalitu jednání a akcí hlavně podle toho, jaký vliv a následek bude mít ten který čin na naše okolí. Učení kammy se ale v základním charakteru zabývá hlavně tím, jaký vliv a následek má ten který čin, chování, postoj nebo smýšlení na jedince samého, tzn. na toho, kdo činy koná.

Co k tomu říká Buddhovo učení?

Všechno vědomé jednání tělem, řečí i myslí je kamma. Přesněji řečeno, kamma je ta vůle nebo záměr (*čétanā*), která motivuje naše jednání, je to ten mentální náklon, na základě kterého reagujeme na odvíjející se situaci. Tyto kammické volní impulsy vyvolávají anebo mají potenciál vyvolat jistý odpovídající druh následku (vipáka). Všechny naše záměry, přání, averze, reakce, chtění, rozhodnutí, odpor, příklon atd., atd. jsou jako semínka, která mají schopnost za příhodných podmínek vzklíčit, růst, přinést svoje ovoce a tím ovlivnit náš život.

Několik reflexí a úvah o kammě ze stanoviska našeho soudobého myšlení:

analogie z oblasti fyziky

Nauka o kammě má jistou podobnost s fyzikálním zákonem zachování hmoty a energie. Tento velmi rudimentární zákon klasické fyziky nás učí, že ani hmota, ani energie nemůže zaniknout beze stopy. V našem relativním univerzu probíhají pouze fyzikální nebo chemické přeměny, transformace a mutace, ale nic nemůže prostě zmizet. Obligátní příklad školních učebnic: Není možné zničit kapku vody. Když vyschne nebo se vypaří, za jistých podmínek opět zkondenzuje; když zmrzne, jednoho dne zase roztaje. Když ji rozložíme elektrolýzou, vytvoří se kyslík a vodík. Přiblížíme-li hořící zápalku ke směsi těchto plynů nastane malý výbuch-štěknutí a stěny nádoby se orosí. Voda se znovu objeví coby "popel" onoho hoření. (Vzpomínáte si ještě na ty školní hodiny fyziky s praktickými pokusy, které většinou dopadly trochu jinak než jak měly?) Kdyby se nám podařilo v nukleární reakci plně rozložit atomy vodní kapky, pan Einstein nám spočítal, že bychom obdrželi úděsné množství energie: $E = mc^2$ ("E" stojí pro energii, "m" se v našem případě vztahuje na kapku vody a "c²" je ten děsivý umocněný multiplikační faktor: rychlost světla ^{na druhou!}).

Energie může "vykrytalizovat" zpátky ve hmotu, jak potvrzují experimenty ve vysokoenergetických urychlovačích, ale mnohem spíše se přemění v nějaký jiný druh energie. Názorným příkladem je energie sluneční: Na slunci atomy vodíku přechází v atomy hélia. Tato jaderná fúze vysílá do kosmu energetické záření, které my na zemi vítáme coby sluneční svit. Zelený chlorofyl světlo váže takže pozemská vegetace vzrůstá. Z uschlých větví si rozděláš oheň. Uchovaná energie slunce ti opeče špekáček na táborovém ohni.

Podobný příklad: fosilní paliva explodují ve válci motoru. Energie pravěkého slunce se aktivuje a tvé auto jede velice rychle až na příští křižovatku, kde se rozsvítila červená. Šlápneš na pedál a

přeměníš kinetickou energii automobilu do tepla brzd...

Můžeme žít šťastně i bez znalosti všech těch velmi komplexních fyzikálních a chemických souvislostí a zákonitostí. To ale neznamená, že bychom mohli popřít jejich existenci. S kammou je tomu obdobně.

Učení kammy můžeme tak trochu chápat jako rozšíření nebo prodloužení platnosti zmíněných zákonů materiálního univerza na více subtilní úroveň procesů naší mysli. Ani zde žádné mentální impulsy nemohou zmizet beze stop. Každý záměr v naší mysli zanechává latentní stopu. Když tento kammický potenciál uzraje a okolnosti se stanou příznivé, tato síla vyvolá jistý efekt, spotřebuje nebo "vybije" se vyvoláním určitého následku. Nenechte se mýlit, mentální procesy nejsou slabé nebo bezvýznamné: Myslíte, že nový typ letadla byl vyvinut Boeingovými ateliéry a dílnami? Nové letadlo bylo vytvořeno především myslí: silou pojmů, myšlenek a idejí, silou vůle a záměrů Boeingových inženýrů a zaměstnanců. Vpravdě, mysl je předchůdcem všech našich činností, ona je tím architektem celé naší civilizace.

voda hledající moře (- trochu obtížné a abstraktní)

Kanonický text *Udána 8,3* popisuje Nibbánu jako to Nezrozené, Nevzniklé, Nestvořené, Nezformované. Z tohoto pohledu cokoliv, hlavně ale vše osobní a sebestředné, narušuje základní prvotní vyrovnanost a všepojímající "zdravost" toho "Nevzniklého", takže něco = nějaké fenomény se začnou projevat a probíhat.

Na úrovni bytostí, jakýmkoliv projevem vůle nebo chtění ztrácíme/odkládáme subtilní mír a vyrovnanost právě "nevzniklosti" a **jednáme**. Ze stanoviska toho "Nevzniklého" každý osobní záměr nebo chtění je jistým rozrušením, prolomením, jistým druhem dluhu, který si žádá být "splacen zpět"; je to jistá nerovnováha, která si žádá znovunastolení rovnováhy. Toto narušení/poranění nezformované "zdravosti" nese v sobě latentní tendenci a sklon vybití svůj potenciál a zahojit se zpět do "Nevzniklého".

Promiňte, jsem si vědom toho, že tyto věty jsou tak abstraktní, že se asi sotva dají číst - osvěží nás přirovnání: Ctihodný Nárada, buddhistický mnich ze Srí Lanky napsal: "Tak jistě, jako voda hledá svoji vlastní úroveň [= moře], právě tak kamma, když nalezne příležitost, vydá svůj nevyhnutelný následek..."

Následek kammy se nazývá vipáka. Je to čas vyrovnávání dobrých či špatných "dluhů". Je to proces, kdy nějaký kammický impuls nalezne příležitost se projevit vyvoláním nějakého odpovídajícího následku. Jedna malá část původní rovnováhy se znovu nastolí.

Tento model kammy je samozřejmě jenom hrubý a nedokonalý náčrt. Je nepřesný v mnoha ohledech, ale mám ho rád, protože zobrazuje to "zrozené" a "zformované" jako něco, co je principiálně v nerovnováze, něco co je ve své nejprvotnější podstatě odlomené nebo prolomené.

Předchozí analogie nechává vyvstat dojem, že vlastně jakákoliv kamma (prospěšná i neprospěšná) by se mohla chápat jako jisté narušení 'nejvyšší pravosti' - a do jisté míry tomu tak skutečně je. Podle Buddhovy nauky i ta nejvznešenější kamma čistého a hlubokého meditativního vhrůžení (*džhána*) vede sice k nevyslovitelné mimosmyslové blaženosti na nepředstavitelně dlouhou dobu, nevede ale mimo dosah samsarického znovuzrovnání a není tudíž Buddhovým cílem.

Představovat si to "Nezrozené, Neprojevené" buď jako čistou existenci anebo naopak jako úplnou anihilaci existence, představovat si to jako statické anebo naopak jako dynamické... by bylo stejnou měrou zcela nesprávné a zavádějící. Ale ještě větší omyl by byl, chápat Buddhovu cestu

jako cestu pasivity. Bytostem, které se nacházejí v koloběhu vznikání a zanikání Buddha zřetelně doporučuje konání prospěšných činů a kultivaci dobrých myšlenek. Tázán při jedné příležitosti na esenci svého učení, Buddha stručně shrnul: "Nekonat zlé, neprospěšné věci, konat dobré prospěšné věci, čistit svojí mysl - to je učení všech Buddhů". V Anguttara-nikáji Buddha jednoznačně potvrzuje, že není třeba se obávat konání prospěšných činů.

Analogie vody, která nakonec dosáhne úrovně mořské hladiny, by mohla vzbudit myšlenku, že konečného osvobození je možné dosáhnout teprve když všechna kamma vydá svůj plný příslušný následek. Některé pasáže v textech jakoby takové pojetí podporovaly, hlavní linie Buddhovy nauky ale staví tuto okolnost do trochu jiného světla. Často bývá uváděn případ hromadného vraha Angulimáli, který po setkání s Buddhou poměrně rychle dosáhl plného osvícení. (Texty ale nezmiňují, jak jeho meditace probíhala. V Barmě se traduje případ člověka, který měl na svědomí lidské životy. Na jistém stupni meditace v jednom meditačním centru procházel nepředstavitelným utrpením, kdy se jeho kamma zjevně čistila.) Existuje několik různých pojetí k tomuto bodu, ale pravdě budeme asi nejbližší, když si Buddhovu cestu představíme hlavně jako způsob čištění, neutralizování a deaktivování nežádoucího kammického potenciálu. Ještě se k tomuto bodu vrátíme.

babička Mary - gastronomické přirovnání

Žiješ v domácnosti společně se svojí starou, trochu potrhlou babičkou. Ona ti vaří. Protože ale nemůže na nohy, nechodí ven a je tím pádem plně závislá na potravinách, které každý den nosíš domů. V kuchyni ale má obrovský mrazák. V podstatě je na ni spolehnutí, ale jsou s ní ale i vážné problémy: je silně nahluchlá a prakticky se s ní vůbec nedá komunikovat. Nejenže tvoje gastronomická přání neslyší, ona se o ně ani v nejmenším nezajímá. Vaří svým vlastním stylem, podle svých vlastních receptů.

Jediný způsob, jak pro sebe můžeš zajistit dobrou stravu, je nosit domů kvalitní potraviny. Tvoje podivínská babička připraví dobrá jídla, pokud ji budeš správně zásobovat. Nebylo by ale bláznovstvím očekávat lahodnou tabuli, když ten jediný proviant, který nosíš domů den za dnem sestává pouze z plesnivých brambor, pytle pálivých paprik, shnilých rajčat, zasmrádlých vajec a dalších potravin podobného druhu?

V předchozím přirovnání, pakliže nějaký pokrm nemůžeš vystát, vstaneš a dojdeš si na večeři do restaurace. V našem životě ale, když minulá kamma přinese své plody, pěkně si to vylíšeme až do dna.

Předložené analogie jsou pouze různými ilustracemi, které by nám měly pomoci porozumět vztahu mezi kammou a vipákou. Ve skutečnosti zákon kammy nepracuje žádným mechanickým, stereotypním či šablonovitým způsobem. Funkce kammy a vipáky jsou velmi dynamické procesy. Bylo by zcela nesprávné představovat si sebe a svět jako ohromný hodinový stroj.

V théravádovém buddhismu je učení kammy součástí velmi komplexního zákona příčiny a následku. V našem zjevném světě, tak jak ho vnímáme, v našem zjevném životě, tak jak jej žijeme, události se nedějí náhodně, nedějí se bez souvislostí, nedějí se samy od sebe. Události mají své příčiny, nebo lépe, celou řadu příčin. Na druhé straně by bylo nesprávné si myslet, že úplně všechno v našem životě je výlučná funkce kammy a vipáky. Abhidhamma-pitaka vypočítává 24 druhů kauzálních relací. Kamma a vipáka jsou pouze dvě funkce z těchto čtyřadvaceti. V každém případě se ale jedná o dvě velmi centrální a rozhodující funkce: jejich působení přímo určuje poměr štěstí a strasti v našem životě. V kauzálních vztazích má kamma funkci příčiny a vipáka je následek. Vipáka je proces zrání, kdy nějaká kammická formace vydá své ovoce.

Zákon 24 příčinných relací se týká všeho, co se v mysli a hmotě může odehrát. Můžeme říci, že učení kammy a vipáky (společně s učením o šesti kořenech (*hétu-paččaja*)) tvoří etickou část tohoto zákona. Vztahuje se totiž k dichotomii "dobrý a špatný", "etický a neetický", "prospěšný a neprospěšný", "morální a nemorální", "nápomocný a škodlivý", "správný a nesprávný"; nepřímo také k dvojicím "moudrý a pošetilý", "osvobozující a poutající", apod.

mezera

Víte, proč je některé počinání dobré a jiné špatné? - Nežertuji! Řekněte mi prosím sami za sebe, proč je dobro dobré a proč je zlo zlé. Možná si myslíte, že tohle je kašička pro prvňáčky. Já vám ale mohu říct, že jsem byl skutečně překvapen, kolik lidí na Západě nemá jasno v tak základní otázce. Zkuste si na to odpovědět sami! V úvodu většinou začneme kalit vodu předesláním, že v dnešní době se tyto kategorie velmi posunuly, znejasnily a 'roztřepily' a na důkaz možná odcitujeme několik protikladných výroků významných osob. Abychom setřeli jistý nádech trapnosti, možná že si intelektuálně zažonglujeme s abstrakcemi některé filosofie, ale obvykle poměrně dost rychle dospějeme k bodu, kdy si uvědomíme, že - sami za sebe a pro sebe - to vlastně nevíme.

Abych uvedl zářný příklad takové fundamentální mezery v základní etické orientaci, prozradím vám, že mě bylo již přes 30 let, když se mi konečně tyto věci definitivně ujasnily: dobro je dobré, protože vede ke štěstí a svobodě srdce. Zlo je špatné, protože v konci konců vede k utrpení, nesnázím a upoutanosti." Jednoduché, není-liž pravda? Ale zdaleka ne snadné. Tato "etika" není otázkou názoru či filozofie.

Skutečně, to je také ten základní význam nauky o kammě: 'prospěšnými' nebo 'dobrými' Buddha nazývá ty mentální postoje a jednání, které v konci konců mají za následek všechny různé druhy štěstí a volnosti, jako smyslová potěšení, jemnohmotné štěstí, čistou blaženost imateriálního pohroužení. Dobrá kamma nám může dokonce pomoci dosáhnout toho nejvznošnějšího, sublimního štěstí, míru a osvobození Nibbány. 'Neprospěšné' nebo 'špatné' naproti tomu Buddha nazývá všechny ty volní aktivity a jednání, které nakonec přivodí všechny různé druhy nepříjemna, frustrace, utrpení a upoutanosti.

Vycvičíme-li si trochu vnímavost a citlivost, budeme brzy schopni si všimnout, jak se kvalita, jasnost a volnost naší mysli mění prakticky okamžitě po každé výraznější mentální, verbální nebo fyzické aktivitě (obzvláště učiníme-li nějaké rozhodnutí). Toto je však pouhé malé ověření a jisté potvrzení výše zmíněného principu, pouhý náznak či předzvěst hlubších funkcí kammického zákona.

Abychom funkci kammy mohli shlédnout v jejím plném rozsahu, je třeba se dívat na existenci bytosti ne jenom z osobní perspektivy jediného přítomného života, nýbrž vidět ji v její celosti a komplexnosti, tzn. z perspektivy, která rámeček jediného života výrazně přesahuje. Je to perspektiva, ze které "současný život jedince" je brán jako jenom jeden projev existenčního potenciálu bytosti.

A zde se dostáváme k přesné definici toho, co je prospěšné ('dobré') a co je neprospěšné ('zlé'): jestliže záměr motivující jednání vychází nebo je spojen s chtivostí, odporem nebo zaslepeností (*lóbha, dósa, móha*), anebo dalšími modifikacemi těchto tří základních kořenů neprospěšnosti, jako sobeckostí, pýchou, agresí, strachem, závistí, pomstychtivostí, nepřátelstvím, nesprávnými názory, popleteností atd., kamma takové akce bude neprospěšná, to znamená, když se projeví následek (= kammický následek, nikoliv momentální výsledek té které akce), ocitneme se v nežádoucích, neblahých podmínkách, plných neuspokojivosti, upoutanosti a strasti. V opačném případě, jsou-li naše záměry čisté, motivované absencí chtivosti (velkorysostí, štědrostí, nesobectvím), absencí nenávnosti (laskavostí, přízní, přátelstvím) a nezaslepeností (jasností, vhladem, moudrostí) (*alóbha,*

adósa, amóha), potom vytvořená kammická síla bude prospěšná, následek bude žádoucí, vítaný, následovaný štěstím a volností.

imaginární příklady

1 *Soused vběhne do hořícího domu, aby zachránil školačku, ale zadusí se kouřem a zemře tam.*

Smrt je jako otočení jednoho listu velké knihy. Tok existence toho člověka pokračuje někde v samsáře, pravděpodobně ve velmi dobrých podmínkách. I kdyby přepínač smrti zaktivoval nějakou jeho starou neblahou kammu a existence té bytosti by se dál odvíjela na některé nežádoucí úrovni veškerenstva, dost pravděpodobně tato existenční perioda nebude trvat dlouho. Vliv prospěšné, nesobecké kammy nakonec vynese proud existence té bytosti do podmínek dlouhotrvající lehkosti a štěstí.

2 *"A" se dozví o náhlých finančních problémech v rodině svého přítele "B". "A" chce pomoci "B" finančním darem, ale nabídne mu peníze nevhodným způsobem za přítomnosti ostatních členů jeho rodiny. "B" se cítí poníženo a přátelství se rozpadne.*

Soucitění bez moudrosti často přináší nežádoucí výsledky. Nicméně kvalita akce závisí především na čistotě záměru a ne na tom, jak to nakonec dopadne. "A" se nyní sice cítí mizerně, ale v principu vytvořil dobrou kammu - a navíc se poučil. Doufejme že pochopil, že ten, kdo chce pomáhat druhým, potřebuje mimo soucitu a otevřeného srdce také velkou dávku prozíratelnosti a jemnocitu pro situaci.

Tak jak je příklad presentován, vyvstává dojem, že finanční potíže "B" mají hlubší kammickou příčinu. "B" nedokázal přijmout nabízenou pomoc a dokonce se na svého dobroděje rozhněval. Zdá se, že "B" je v procesu zrání nějakého dřívějšího projevu lakotnosti. Konec tohoto procesu zatím není v dohledu.

3 *Hromadné vraždění v jedné daleké zemi. Po delším uvážení, otec hovoří o svém plánu v kruhu rodiny. Rodina souhlasí: otec daruje velkou finanční částku na pomoc dětem, které přežili běsnění genocidy. Tento dar přivádí jeho vlastní rodinu do předvídaných finančních nesnází. Dcera se tento rok nemůže zapsat na univerzitu a nastupuje do zaměstnání, aby pomohla rodině.*

Obvyklý příklad to zrovna není - na tom se jistě shodneme - ale je možný. Z pozice běžného úsudku nad tím asi zakroučíme přemýšlivě hlavou. Jak tomu ale bude, když případ zvážíme z pozice kammy? Udělal otec vůbec správnou věc - tzn. dobrou kammu - anebo ne? Nejlépe, když se na otcovu motivaci podíváme detailněji z pozice "kořenů" prospěšna a neprospěšna. Jak jsem výše zmínil, Buddhova nauka rozpoznává chtivost, nenávist a zaslepenost jako 3 základní kořeny všeho nežádoucího a 3 opaky, tj. absenci chtivosti (štedrost), absenci nenávisti (přívětivost), a absenci zaslepenosti (jasné vidění, jak věci jsou, moudrost) jako kořeny všeho dobrého. Otcova neobyčejná kapacita štedrosti a soucitu je mimo diskusi. Bude potřeba ale objasnit eventuelní nedostatek ohledu k sobě a vlastní rodině a tím i celý aspekt kořenu moudrosti: jednal otec spíš z podnětu částečného zaslepení a přehnané citové jednostrannosti, anebo byl pohnut jasným pohledem a hlubším vnímáním situace? Jestliže otec měl ve své rodině jistou dominantní pozici, snadno mohl získat souhlas členů rodiny i na něco, co ve skutečnosti správné vůbec nebylo.

Kořen moudrosti a kořen zaslepení (*móha - amóha*) jsou ty nejobtížnější aspekty motivace ke správnému rozpoznání. V pravdě jen plně osvícená bytost uvidí tuto oblast nezkresleně.

Neosvícená lidská mysl má silnou tendenci podírat vlastní názor a postoj pádnými argumenty, které se jí jeví jako naprosto objektivní. Psychologové by mohli uvést nespočetné příklady, jak mysl člověka sama sobě zdůvodňuje nepříznivou realitu, jen aby vlastní ego se dál mohlo stkvít na nebesích vlastní sebeopravněnosti. Projekce vlastních nedostatků a negativit navenek nebo jejich kamufláž je běžnou vlastností naší mysli, ačkoliv si to většinou vůbec neuvědomujeme. Z pozice kammy, samotné mylné přesvědčení, že kupř. krádež nebo sportovní zabíjení zvířat je mi prospěšné, nemění nic na skutečnosti, že si tím tvořím silně negativní kammu. V oblasti kammy - víc jak kde jinde - platí, že nezanlost zákona neomlouvá.

Z textu příkladu je zřejmé, že otec nikoho svým činem neohrozil na zdraví nebo životě. Taktéž je zřetelné, že otcův čin nebyla žádná momentální posedlost, laciná sentimentalita, pošetilost ani žádná sebestředná spekulace. Obtížné konsekvence daru pro rodinu také byly realisticky reflektovány.

Samotné finanční potíže v rodině z hlediska kammy i z hlediska kvality života nejsou rozhodující. Dobrý čin vždycky znamená dát 'kus sama sebe', odložit alespoň na moment část svojí sebestřednosti. Pocit vlastnictví je výraz identifikace s představou "moje", a zpravidla je takový pocit provázen ulpělostí. Ze spirituálního pohledu člověk pomocí daru vlastně dává (přič) jenom kus svého lpění a kus svého ega. Někdy je to radost podarovaného, většinou ale zmíněná okolnost odložení kousku vlastního lpění, která v nás vytváří vnitřní pocit štěstí, vnitřního odlehčení a radosti, když se nám podaří něco někomu správným způsobem dát. Každým zmenšením mentálních znečištění se člověk automaticky napojuje na hlubší úroveň vnitřní harmonie, otevírá se mu možnost být víc sám sebou, dostat se sám k sobě zpět. To, že darem někomu druhému možná pomůžeme nebo mu uděláme radost, je samozřejmě také důležité, ale z hlediska kammy to není to nejpodstatnější.

Jak je to ale se studiem dcery? Ze zadání příkladu se dá vytušit, že dcera sama nabídla odložení studia anebo s jeho odkladem souhlasila. Otec si ale jistě také byl vědom jisté zodpovědnosti za přípravu své dospívající dcery pro život.

Existují velmi různé postoje k tomu, co je pro život skutečně podstatné. V naší kultuře absolvování a neabsolvování studia je obecně považováno za světaborně důležitou záležitost, z duchovního pohledu tomu tak není. Mnozí lidé intuitivně cítí, že kvalita života a osobní radost jsou odvislé od jiných věcí a že vzdělání je pouze jedním z mnoha faktorů. Otec dost možná vnímal, že roční praxe dceři spíš prospěje než uškodí.

Začíná být zřejmé, že otec vytvořil velmi silnou prospěšnou kammu. Z vyššího pohledu to byl význačný prospěšný čin - nejen pro děti vzdálené země, ale hlavně pro něj samotného. Ale využijme příležitost, zabývejme případem dál. Jak je to s ostatními příslušníky rodiny?

Tím, jak se dcera s novou situací vyrovná bude zdroj její vlastní kammy. Bude-li s otcovým darem i nadále souznít, svým postojem se napojí na otcův velkorysý projev štědrosti a humánní angažovanosti. Tím získá silný kammický prospěch - toho odpovídajícího, specifického druhu. Je ale možné, že časem z různých důvodů zaujme k otcovu daru kritický postoj. Negativní kritika dobrého činu by dala vzniknout neprospěšné kammě, eventuálně by oslabil původní pozitivní kammu. Ale věci v praxi nebývají tak tabulkově jednoznačné. Brát ohled na sebe a brát ohled na druhé: i když ve vyšším principu je to skoro jedna a ta samá věc, v praxi příklon na tu nebo onu stranu může rychle vést k silně rozdílnému postoji. A tak bych svůj pocit k tomuto bodu vyjádřil spíš následovně: jestli dcera bude v detailu s otcovým činem intelektuálně souhlasit anebo nesouhlasit, samo o sobě mnoho neříká. Rozhodující bude, jestli zaujme ten či onen názor na základě přizemního, zaslepeného, egocentrického životního postoje, anebo na základě širšího chápání života a správné životní orientace.

A jdeme dál. Otec vytvořil silnou prospěšnou kammu. Co se ale stane s jeho kammou, když se po nějaké době doví, že podpůrná organizace s nashromážděnými penězi špatně naložila a velká část fondu byla nenávratně zpronevěřena?

Že taková zpráva otce nepotěší a tisíc neblahých myšlenek projde jeho hlavou, se dá očekávat. Jestli ale v podstatě zůstane být i nadále přesvědčen o správnosti svého činu, jeho dobrá kamma se posílí a umocní. Kdyby začal svého činu litovat, jeho prospěšná kamma by se trochu oslabila. Svojí reakcí na nový vývoj situace bude ale především tvořit novou kammu, jejíž polarita bude opět odvislá od motivace. Impulsy chtivosti, hněvu, nenávisti, egoismu, bláznovství plodí neprospěch, postoj neulpělosti, otevřenosti a hlubšího poznání bude zárukou dobré kammy.

Skutečnost, že dcera nebude studovat na univerzitě - stejně jako ostatní obtíže v rodině - nemají žádnou přímou kammickou souvislost s otcovým darem. Jestliže nějaké problémy skutečně nastanou, zcela pravděpodobně je to dozrávání nějaké staré nepříznivé kammy jednotlivých členů rodiny - věřte tomu nebo ne. Všichni rodinní příslušníci měli možnost se na velkomyslném daru otce kammicky obohatit tím, že mohli s jeho činem vnitřně souhlasit. Takto duchovně vyspělá rodina bude pak čelit vyplynulým finančním potížím s kreativní lehkostí a odhodláním. Pozitivní přístup dále umocní kvalitu jejich života.

4 Podnikatel přispěje poměrně vysokou finanční částkou místní nemocnici. Tímto umělým snížením svého čistého zisku zůstane v nižší daňové kategorii. Jeho dar je v obci oceňován a on postoupí v jeho společenském postavení. Díky svému obratnému triku bude v následujících letech platit nižší daně.

Toto je příklad smíšené kammy. V motivaci finančního daru se pravděpodobně objevila jistá chtivost smíšená s chytrostí. Následek takové kammy bude také úměrně různorodý. A opět platí, že to společenské postoupení nemá přímou kammickou souvislost s peněžním darem, ale je pravděpodobně výsledkem nějaké předchozí dobré kammy - snad se ten podnikatel někdy ve vzdálené minulosti skutečně zaradoval z odborného pracovního úspěchu svého kolegy.

Jak jsem již naznačil, míra prospěšnosti různých typů podarování není tolik odvislá od toho, jak příjemce dar potřebuje, jako spíš od čistoty tří zúčastněných faktorů: od čistoty dárce, od čistoty příjemce a od čistoty daru. (Toto pravidlo se vztahuje také na všechny druhy služeb a pomoci, kdy nabízíme a dáváme svůj čas, dovednost, znalosti, zkušenost, lásku, ochranu, atd.) Je to také jeden z důvodů, proč lidé v Buddhistických zemích podporují především osoby, objekty a projekty související s Buddhou a jeho učením.

I když v textech o tom není explicitně pojednáno, princip intenzifikace kammy uvedený v souvislosti s podarováním platí samozřejmě i v jiných oblastech konání. I zde intenzitu prospěšnosti nebo neprospěšnosti vznikající kammy výrazně ovlivňuje čistota bytostí, kterým je činnost adresována nebo kterých se týká.

zákoník veškerenstva

V průběhu epoch civilizace a kultury přijali různé druhy morálky, rozdílné žebříčky etických hodnot a odlišné standardy jednání. Zákon kammy nepatří do této kategorie. Nediskutujeme zde ani konvence společenského života ani správnost různých právních zákoníků. Skutečné fungování kammy se nemusí krýt s naším pocitem co je a co není správné, nemusí být identické s našimi názory na spravedlnost. Zákon kammy zrcadlí realitu samu; formulace kammických zákonitostí je odvozena od přímého vhledu do principů, podle nichž veškerenstvo funguje.

Buddha věděl velmi dobře, že všichni lidé chtějí radost, ale viděl, že převážná většina z nich dělá věci, které dříve nebo později nutně povedou k neутěšenosti a strasti. To byl jeden z důvodů, proč vůbec začal učit. Zatímco hlavním cílem jeho učení bylo konečné samsárické osvobození od všech forem nedostatečnosti a utrpení vystoupením z koloběhu přerozování, Buddha ve svém učení také ukázal, co je prospěšné a co škodlivé na úrovni normálního života. V svých řečech velmi často mluvil o nutnosti životní etiky jako neodmyslitelné základny jak pro zdárný, smysluplný život, tak i pro jakýkoliv pokrok v meditaci. Respektováním jeho ponaučení se prakticky všichni lidé mohou vyhnout aktivitám a mentálním postojům, které by vedly k hrubým formám nešťestí a utrpení. Lidem, kteří v základní etice nemají jasno, texty poskytují přímé seznamy nesprávného a správného jednání. Soubor deseti neprospěšných druhů jednání je uváděn následovně:

prostřednictvím těla:	1) zabíjení	2) kradení
		3) nesprávné sexuální aktivity
prostřednictvím řeči:	4) lhání	5) pomlouvání
		6) hrubá mluva
		7) tlachání
prostřednictvím mysli:	8) žádostivost	9) přání zla
		10) nesprávný názor

Naproti tomu existují dva standardní seznamy prospěšného jednání. První je přesným opakem deseti druhů špatného počínání. Z toho seznamu je odvozeno 'Pět etických rozhodnutí', které tvoří základní etický kód pro všechny, kteří se hlásí k Buddhovu učení:

- 1) nezabíjet
- 2) nekrást
- 3) nebýt bezohledný v sexuálních aktivitách
- 4) nelhat
- 5) zdržovat se omamných látek

Tato skupina životních zásad nejsou žádná příkázání. Je to spíš jistá etická norma, která nám připomíná, odkdy člověk začíná být člověkem. Lidé na sebe berou tato etická rozhodnutí zcela dobrovolně, mnohdy jako námět k přemýšlení a reflektování, většinou ale také ve formě pěti oblastí ke cvičení a prohlubování vlastní životní etiky a disciplíny. Základní principy jednání vnášejí harmonii do mezilidských vztahů, ale snad ještě důležitější význam "Pěti předsevzetí" je v tom, ochránit sama sebe před hrubými formami neprospěšné karmy.

Jiný výčet kammicky prospěšných aktivit, který nalezneme již v nejstarších textech je následujících '10 základů záslužného jednání':

- 1) štědrost
- 2) etické chování
- 3) kultivace mysli meditací
- 4) úcta
- 5) služba
- 6) dělení se o získaný prospěch s ostatními

- 7) mít radost z prospěchu druhých
- 8) seznamování se s Buddhovým učením
- 9) vyučování Dhammy
- 10) opravování svých mylných názorů

Máte-li potíže s přijetím daných standardů správného a nesprávného jednání z dávných textů, chtěl bych navrhnout jeden důležitý experiment. Jděte na to z druhé strany: objevte si sami pro sebe co je dobré a co špatné, to znamená vystopujte sami, co je pro vás opravdu prospěšné a co neprospěšné. Označte jako dobré to jednání, které podle vašeho nejlepšího vědomí, pocitu a zkušenosti vede v konečném účinku ke svobodě a vysokému druhu čistého štěstí a jako špatné si označte to, co vede nakonec k upoutanosti, nesvobodě, depresi, frustraci a utrpení - a to, k čemu dojdete, začněte nazývat "karmické souvislosti". Toto cvičení nebude fungovat u pošetilců, kteří jsou posedlí dojmem vlastní neomylnosti, zato ale nabízí mnoho vhledu citlivým, důsledným lidem, kteří mají vyvinutý smysl pro zodpovědnost. Těm pomůže rozvinout nejen poznání (a pravděpodobně i pokoru), ale také upevní intuitivní povědomí, že funkce kammy je v našem životě centrálně důležitým faktorem.

Ale pojďme ještě dál. Naše mysl se v některých oblastech často staví zdráhavě k požadavku prostého konceptuálního uvěření. Jestli nemůžete přejmout učení kammy tak, jak je tradované z prastarých dob (tzn. bez dlouhého diskutování předloženo k víře a důvěře), otočte si to, a jako "karmu" si začněte označovat ty zatím ještě velmi málo známé "superkomplexní" zákonitosti veškerenstva, dle kterých se životy lidí i ostatních bytostí odvíjejí. Mnozí z nás se tímto "vědeckým" přístupem ke kammě navrátí jakoby sami sobě, získají zpět mentální integritu a pojem kammy začnou chápat jako něco, za co se mohou plně postavit.

Výše popsanou reflexi bych jako cvičení příležitostně doporučil i těm, kteří na kammu již věří. Doporučil bych ho z důvodu doplnění a zpevnění jejich postoje.

Velmi otevřený a nedogmatický přístup k tématu kammy, přerozování a různých existenčních úrovní považuji v dnešní době za nejkonstruktivnější a nejprospěšnější. Nejen že nejlépe odpovídá naší současné mentální struktuře, ale umožní i další přirozený vývoj obsažnějšího chápání naší existenční situace. V neposlední řadě snad také trochu vyváží a doplní až přílišnou ochotu minulých epoch něco prostě věřit aspektem vlastního pozastavení a procítění. ("Poznání" v plném smyslu je v této oblasti extrémě obtížné, ale již samotný mentální postoj a kuráž "chtít znát, chtít vidět" vytváří hojivou vyváženost.)

Je v našem osobním zájmu poznat, jak náš svět funguje. Jestliže moje vlastní snaha objevit pravé principy a zákony života nebude úspěšná a já mám dostatek moudrosti si to uvědomit a přiznat, pojmu pravděpodobně více důvěry ve vzhled někoho, kdo mohl všechny tyto věci vidět zcela evidentně mnohem lépe a jasněji než já sám.

Realizovat Buddhovo učení je náročný úkol. Abychom to vůbec stihli, bude dobré si uvědomit, že v mnoha oblastech jistá otevřená víra a důvěra bude vždy tvořit důležitou součást naší cesty.

vítězství nad vlastním úspěchem

Někteří učitelé vysvětlují, že mentální nečistoty zastiňují, limitují a blokují přirozenou sílu mysli. V tom je hluboká pravda. V našem životě ale potkáme asi také lidi vedené a poháněné kammicky neprospěšnými motivy a emocemi. Když budeme posuzovat dění světa povrchně, snadno získáme dojem, že v praktickém životě etická 'přizpůsobivost', jako například obratné podvádění, korektně presentovaná lež, přiměřená arogance s trochou agrese, povede k úspěchu spíše, než "správné",

"korektní" chování - obzvláště ve zkorumpované společnosti. Něco na tom určitě je, ale:

Druh úspěchu, který vychází ze sobectví, který je spojený se silnou chtivostí, který je hnán žízni po společenském postavení je - z důvodu nesprávné motivace - kammicky neprospěšný. Úspěch dosažený na základě utrpení jiných se dřív nebo později stane neuspokojivý, nepovede ke druhu štěstí a naplnění, který bychom si přáli a který si slibujeme. Potěšení z takového úspěchu bude mít vratký charakter a většinou neočekávaně ztrpkuje.

Na druhé straně úspěch, který není spojen s primitivními druhy motivace, přináší prospěch člověku samému i jeho okolí. Tento úspěch je obvykle spřažen s účelnou, jasnou a tvrdou prací, spojen s překonáním osobní roztržitosti a rozštěpenosti. Hlavní podmínkou pravého úspěchu ale bude příznivá, podpůrná kamma. (Zde je třeba si ale jasně uvědomit, že tato podpůrná kamma potřebuje být vytvářena také v tomto životě, například systematickým studiem, patřičným úsilím atd.)

Existuje ještě jeden vyšší stupeň "úspěchu", než ty druhy, o kterých jsme právě pojednali. Je to stav vnitřního zharmonizování a naplnění, kdy jsme se zcela vymanili z dosahu úspěchu a neúspěchu. To je potom ten skutečný druh vítězství.

otrhaný pasažér

V autobuse mi někdo ukradne z tašky peněženku. To by mohla být vipáka některého mého špatného činu z minulosti. Možná, že jsem sám byl v minulosti zapleten do nějakého kradení. Na tuto příhodu mohu reagovat různými způsoby:

a) vzpomenu si na toho otrhance, který seděl v autobuse vedle mě. V mé mysli se probudí zlost a nenávisť: "On to udělal!" - Zde jsem vytvořil negativní kammu, protože moje reakce vzešla z podkladu chtivosti a nenávisti. Když tato kamma dozraje, přinese mi nepříjemný následek ve vztahu k intenzitě méj chtivosti, nenávisti a nevědomosti v době, kdy tato kamma vznikala.

K situacím se ale také můžeme stavět zcela jiným způsobem. Pozitivní druh postoje by byl asi následující:

b) vzpomenu si na toho ošuntělého muže a reflektuji: "Dost možná, že to vzal on. Někteří lidé jsou na tom opravdu špatně. Těch 200 korun mu mnoho nepomůže. Jestli ho znovu potkám, budu ho informovat o možnosti sociální podpory. Možná, že o tom ani neví." - Zde jsem vytvořil potenciálně prospěšnou kammu péče, přátelství a velkorysosti.

Můžete si představit, jak rozdílnou kvalitu bude mít můj život, pokud budu vždy reagovat slepě, jako v prvním případě, a jak jinak bude vypadat moje prožívání, když pozvednu svou mysl na stupeň soucítění, otevřenosti a benevolence jak to ilustruje druhý příklad.

Existuje ještě třetí možnost. Souznění se situací, jak je tomu v případě osvícené, plně osvobozené bytosti:

c) zcela otevřená mysl bez ulpívání a lítosti, oproštěná od tendencí stereotypního reagování; vyrovnaně čistě, jasné vědomí situace, někdy následované moudrou úvahou nebo vhodnou akcí, někdy ne. Tento druh svobody, neulpívání, mentální prostornosti a moudré vyrovnanosti je těžké napodobit.

V případě b) jsme mohli vidět souhru vysokých kvalit přátelství a soucítění, které svědčí o hluboké emocionální vyrovnanosti. Kamma takovýchto mentálních hnutí je velmi prospěšná. Třetí příklad c) představuje nejkrásnější vyrovnanost zrozenou z úplné čistoty a obecného nelpění. Mysl plně osvobozených bytostí je oproštěna od všech negativních a rozrušujících emocí. Přesto akce

Arahatů mohou být někdy velmi výrazné. Protože však jejich motivace k jednání není sebestředná, vychází z moudrosti a jejich konání je v harmonii s hlubokou přirozeností, jejich činy nevytváří žádný obvyklý druh kammy.

nos na okenní tabulce

Nevytváření kammy ale není přímým cílem meditace vhledu. Praxe této meditace nás učí nereagovat na naše prožívání žádostivostí nebo odporem. Je to cvičení v neulpívání na jakýchkoliv předmětech nebo stavech naší mysli, cvičení v neulpívání na jakémkoliv druhu našeho prožívání. V průběhu meditace vhledu se tudíž nesnažíme měnit obsahy a stavy našeho vědomí, nýbrž je chceme mnohem spíš správně poznat: Jasně si uvědomujeme, co se v přítomném momentu odehrává na obrazovce našeho vědomí. Jsme si jasně vědomi toho, **co** se v mysli a těle odehrává ale také **jak** se to odehrává, všímáme si i charakteru těchto procesů. Je to tak trochu jako sledování televize, ale místo toho, abychom byli pohlceni obsahem programu, začneme vnímat realitu televizní obrazovky, reproduktorů a ovladačů, začneme si čím dál víc uvědomovat celý zapnutý televizor.

Ve chvíli, kdy jsme si jasně vědomi objektů nebo procesů mysli tak, jak skutečně v přítomnosti jsou, aniž bychom se s nimi identifikovali, aniž bychom se jimi nechali unést, přemoci, ohromit, znudit nebo oblouznit, aniž bychom je chtěli mít jinak, než jak jsou, aniž bychom je brali za svoje vlastní - a to jsou pravděpodobně jen řídké momenty našeho prožívání - v té chvíli nejsme na ně ani připoutáni chtěním, ani nejsme od nich odpuzováni averzí, a také naše mysl není zalepená nejasností - v té chvíli jsme na správné cestě. Neulpívání je ten nejzákladnější předpoklad k tomu, abychom mohli začít vidět a prožívat věci nezkresleným způsobem.

Meditaci *vipassaná* praktikujeme za účelem získání vhledu, praktikujeme ji, abychom viděli vlastní mysl, abychom viděli jak pracuje a funguje, abychom si uvědomili její pravou povahu a podstatu, abychom se přestali držet příčin neuspokojenosti, uvázanosti, neštěstí a strasti. K tomu cíli potřebujeme získat zdravý odstup od všech předmětů a faktorů našeho vědomí. Když máme nos nalepený na okenním skle a jsme absorbováni do dění na ulici, za takových okolností nejsme schopni uvidět okno!

na jabloních banány nerostou

Dokud žijeme na úrovni relativní reality, jsme plně podřízeni zákonu příčiny a následku. Vztahy kammy a vipáky neustále ovlivňují náš život. Často bychom rádi znali přesnou příčinu pro některý konkrétní následek. Někdy ji jakoby tušíme, většinou ji ale neznáme. Naše mysl nemá potřebnou kapacitu pro takový úkol.

Procesy kammy a vipáky jsou tak komplexní, že pouze Buddha má potřebné mentální vybavení vysledovat kammické spojitosti v životním kaleidoskopu jednotlivých bytostí. Buddha deklaroval vztahy kammy a vipáky za jednu ze čtyř *ačintejjá*, jednu ze čtyř oblastí, které jsou pouhým rozumovým chápáním prakticky neproniknutelné. Kamma nedozrává žádným mechanickým, lineárním nebo předpověditelným způsobem. Vzájemné působení mnohých podporujících a zabraňujících faktorů a možná kumulace příčin nám ztěžuje až téměř znemožňuje vysledovat souvislosti mezi následkem a jeho příčinou.

Buddha nevysvětlil zákon kammy do všech detailů, dal ale dostatek praktických příkladů, ze kterých můžeme odvodit, jak kamma pracuje. Ve známé suttě dal do vztahu čtrnáct kammických

příčin se čtrnácti následky, které budou mít tendenci se dříve či později projevit:

(1) Zabíjení živých tvorů, je-li prováděno opakovaně, vede k přerození do bezútešných, bídných podmínek, k přerození do "spodních hustot" veškerenstva. Dojde-li k přerození na úrovni lidské existence, kamma zabíjení bude příčinou krátkého života. (2) Nezabíjení, péče a ochrana života mají za následek přerození do vyšších úrovní veškerenstva, do reality lehkosti a radosti. Dojde-li k přerození do lidské formy existence, tato příznivá kamma podpoří dlouhý život.

(3) Ten, kdo je krutý, kdo způsobuje bolest a těžkosti živým bytostem, bude sám trpět, a navíc bude náchylný k nemocím. (4) Nepůsobení bolesti a těžkostí, neublížování tvorům, má za následek radost a pevné zdraví.

(5) Hněv, nenávist a zloba zapříčiní ošklivý fyzický vzhled. (6) Zdržení se hněvu, nenávisti a zlovůle přinese nebývalou krásu.

(7) Závist, jako častý mentální faktor, je příčinou malého vlivu. (8) Nechování závisti a radost z úspěchu druhých je přirozenou základnou velkého vlivu a množství přátel.

(9) Lakota omezuje pocit dostatku a přivádí člověka do chudoby. (10) Štědrí a velkorysí lidé se snadno napojí za zdroje hojnosti a nabudou bohatství lehce a rychle.

(11) Ten, kdo je arogantní a hrubý, kdo nemá žádný respekt splnil všechny potřebné předpoklady ke zrození v nízké situované rodině. (12) Ti, kdo nejsou arogantní, mají úctu a projeví respekt na patřičném místě, mohou očekávat přerození ve vysoce situované, kultivované rodině.

(13) Kdo nikdy nezkoumá pravdu, nikdy se neptá co prospívá a co škodí, jeho neznalost a zaslepenost bude vzrůstat. (14) Ten, kdo hledá pravou cestu životem, kdo se ptá, co je prospěšné a co je neprospěšné, ten zvětšuje svůj vnitřní obzor a navíc si dláždí cestu k nabytí moudrosti.

Možná, že nesouhlasíte s popsányými principy kammy. Co se ale nedá popřít je ta evidentní skutečnost, že naše jednání a mentální postoje mají **nějaký** vliv na naši mysl a na náš život. Můžete si myslet, že Buddha se mýlil, protože znáte mnoho příkladů - možná z vaší vlastní rodiny - kde skutečnost se s teorií kammy očividně rozchází: znáte velmi dobrého, starého muže, který měl své vlastní řeznictví po celou dobu svého života; nebo znáte rodinu, která je velmi bohatá již nejméně po dvě generace, a všichni její členové jsou nápadně lakomí; nebo si vzpomenete na svoji matku - tak starostlivou, milující a laskavou bytost, a přesto ve svém životě prodělala mnoho nemocí a nakonec zemřela na hrozný druh rakoviny.

Mnohé z těchto očividných nesrovnalostí ve funkci kammy se dají vysvětlit a pochopit následující úvahou: Každý z nás má tři "tváře", tři různé "podoby": první je ta, jak nás vidí ostatní lidé. Druhá, velmi odlišná "tvář" je ta, jak sami sebe vnímáme a ta třetí, neznámá, je ta, jací skutečně jsme. Mluvíme-li o kammě a jejích následcích, máme na mysli hlavně tu druhou "tvář", jak sami sebe vnímáme a prožíváme. Mezi tím, jak se nám lidé jeví a tím, jak oni vnímají sami sebe, je veliký a významný rozdíl. Mnozí zámožní lidé se nedokáží radovat ze svého bohatství a ve skutečnosti jsou plni pocitu chudoby. Mnohý úspěšný člověk, přes den s tváří plnou úsměvů, přijde večer domů a brečí své neštěstí do polštářů. Nenechte se mást klamným zdáním! Zvažte například, jak vy sami se prezentujete svým kolegům, jak se snažíte skrýt a zastříť trapné stránky vaší osobnosti.

Pokusíme-li se vystopovat kammické souvislosti v našem vlastním životě, možná že i zde narazíme na jisté "nesrovnalosti". Nejzřetelněji si většinou uvědomujeme nevídané události, které mají sklon se v našem životě opakovat. Když pak ve svém jednání hledáme kammický protipól zmíněné vipáky, většinou nenalezneme dostatek záchytných bodů, které by neblahý "osud" zdůvodnily nebo vysvětlily. Když opakovaně klopytáme v životě o stále stejnou věc, provází nás pak možná pocit životní nespravedlnosti a křivdy anebo rezignujeme v paušální myšlence, že se musí jednat o kammické dědictví z minulých životů.

Psychologům je velmi dobře známa okolnost, že člověk si není plně vědom všech složek motivace vlastního jednání. Právě negativní, divoké emoce jsou z našeho vědomí většinou úplně vytěsněny. To ale neznamená, že se na motivaci našeho jednání nepodílejí. Například závistivý člověk si své závisti a nepřejčnosti někdy nebývá vědom - jenom o některých úspěšných lidech prostě nechce raději vůbec nic slyšet. Zrovna tak např. pomsta, nepřejčnost, agrese nebo nenávisť se ráda přestrojí do hávu životní moudrosti a prezentuje se našemu vědomí pomyslením ve stylu "...ten dotyčný potřebuje dostat lekci od života...", atd. Možná, že tabulka se seznamem kammických příčin a následků by nám mohla zajímavým způsobem pomoci při sebeanalýze - myslím, že se tato metoda dokonce používá. V textech by se dalo nalézt více kammických souvislostí, než jenom těch čtrnáct, které jsem zde zmínil.

Zpět ale k tématu. Je pravdou, když se budeme dívat na funkce kammy z perspektivy jen jednoho jediného života, že kammické souvislosti se mohou jevit nevýrazně a nezřetelně a možná si položíme otázku, jak dalece se vůbec můžeme na teorii kammy spolehnout. Zdá se tu být příliš mnoho nepravidelností a výjimek, než abychom učení kammy mohli brát jako skutečný "zákon".

V našem každodenním životě můžeme najít zřetelné souvislosti, které potvrzují funkci kammy. Okolní svět je nám tak trochu jako zrcadlo: to, co vyšleme ven, se k nám vrátí zpět. Máme-li dobrý den, věci jdou hladce, všichni jsou k nám milí a přátelští; máme-li špatnou náladu, lidé nás přehlížejí a bezdůvodně se na nás i rozzlobí. Naše dobrá nálada vykouzlí úsměv i v kamenných obličejích; v návalu vzteku nebo lítosti si navíc ještě narazíme hlavu o otevřené okno.

Všimněte si, co se stane s naší myslí, když uděláme něco proti svým vlastním principům: v tom samém momentě naše mysl zeslábne, svět zoškliví, začneme se hloupě usmívat a chvíli se budeme chovat jako blbeček. A naopak - díky nějaké nezvyklé konstelaci - když přeskočíme svůj vlastní stín a umyjeme schody v domě, kde bydlíme, patrně zachováme svoji vážnou tvář, ale pozadí naší mysli se prozáří velmi speciálním druhem radostné, oslavné energie. Tento druh kammických vztahů můžeme nazvat "instantní kamma". Pokuste si vzpomenout, co bylo ve vaší mysli, když jste se kousli do jazyka.

V rámci tohoto přítomného života si můžeme všimnout i hlubších kammických souvislostí: konáme-li dlouhodobě prospěšné, nesobecké, inteligentní věci, budeme mít pozitivní pocit života, někde hluboko uvnitř nám bude dobře, naše srdce se otevře, budeme se cítit spojeni a napojeni. Staráme-li se o ostatní, jsme-li upřímní a laskaví, lidé nám také vyjdou vstříc, připojí se k nám, budeme mít mnoho přátel. Na druhé straně máme-li ve zvyku druhé lidi využívat, často jim lhát, závidět jim, chovat se k přátelům neupřímně a vychytrale, takový postoj nám přinese izolaci a osamocení. Konáme-li opravdu stupidní, kruté, zlé věci, náš život budou doprovázet obavy, napětí, mnoho těžkostí a konfliktů. I když se nám podaří zbohatnout, bude to mizerný život. Ti, kteří systematicky pracují na překračování svých limitů, budou mít široký obzor. Ti, kteří při každé malé únavě si jdou lehnout do postele, mohou očekávat značně nudný a tupý život, atd. Myslím, že k uvědomění těchto vztahů není třeba být nějakým speciálním "spirituálním" člověkem. Jisté porozumění výše uvedeným principům je vlastně cílem a základem každé dobré výchovy. Tento druh vzájemných souvislostí si zde označíme jako "střední" oblast kammických vztahů.

Porozumět, proč jsou lidé tak odlišní, proč mají tak různé povahy a předpoklady, chápat zvraty osudu, životní tragédie, nemoci, mentální poruchy a nehody, vidět, proč někteří dosáhnou úspěchu snadno a druzí, navzdory svému úsilí opakovaně selhávají, atd., k tomu potřebujeme mít přístup k "plné" kammické perspektivě. Principům kammy můžeme souhrnně porozumět teprve v souvislosti s ostatními tématy tohoto eseje. V rámci Buddhovy nauky teprve propojení kammy, přerovování a samsáry tvoří podklad celistvého pohledu na fenomén existence.

Četné pasáže ve starých textech naznačují, že v některých případech kamma zraje velmi pomalu. Uvidět příčinnost v životě bytostí v plném rozsahu by znamenalo sledovat spojitosti kammy a vipáky

z nadhledu přinejmenším tisíců, lépe ale milionů životů. Pouze v měřítku prakticky nekonečné následnosti existence by bylo možné rozpoznat kammu jako vládnoucí "zákon". Teprve z této perspektivy by neomylnost kammy začala být plně zřetelná, teprve v tomto pohledu by se také zjevila celá její hrozivá dimenze. Proč je tomu tak? Časový posun a pořadí, ve kterém kamma dozrává, se nedá přesně definovat. Ze starých textů vyplývá, že následek některé kammy se může projevit až po uplynutí mnoha eónů.

Podklad k tomuto pojetí tvoří nejen učení Buddyho ale i mnoha dalších dávných spirituálních osobností. Náznaky a jistá průkaznost dlouhodobých kammických souvislostí se tu a tam objeví i v našem vlastním prožívání, možná také u lidí okolo nás. Přesto by bylo dobré si uvědomit, že se zde dalekosáhle nacházíme v oblasti intuitivního tušení a víry.

dálnice času

Veškerenstvo v plném rozsahu se dá pouze více či méně zřetelně "zřít" speciálně osvíceným nebo rozšířeným vědomím. Nelze ho rozumově ani vědět, ani chápat ani plně postihnout. "Zření" je opak myšlení; rozum skutečnost nikdy plně neobsáhne. Z toho vyplývá, že na úrovni lidského chápání budeme vždycky mít k dispozici pouze lepší či horší příklady, analogie nebo teorie. To je obraz situace, ve které se nacházíme.

Hloubka, druh a jasnost tohoto zření bývá velmi rozdílná. Zpravidla platí, že ten, kdo "přepne" své vědomí na zření, většinou pozbyde povědomí relativní úrovně života a když se pak "vrátí" do pozemskosti, ztratí zase perspektivu zření. Z takových průniků se pak mnohdy dochovají inspirující vize, ale většinou nemají žádný praktický význam a mnoho nepomohou. Cení si Buddyho, který vyjádřil a formuloval svoje nejvyšší zření způsobem, který bere ohled na spirituální a mentální situaci svých posluchačů.

Kauzalita kammy, proces přerozování a nekonečnost samsáry byly prakticky vždy předkládány ve formě časové lineární následnosti. Jiné druhy vnímání času a reality byly rezervovány spíše jen mystickým, mimosmyslovým zážitkům anebo plně osvíceným bytostem. Ani v současné době, kdy věda je schopna v některých oblastech operovat v multidimenzionální realitě, se naše situace valně nezměnila a na úrovni běžného prožívání zůstáváme silně připoutáni k představě lineární následnosti času a událostí ("...po včerejšku přišel dnešek, a po dnešku přijde zítřek...").

Čas je pojem, představa, iluze, ale pokud žijeme náš život obvyklým způsobem, pojem lineárního času je naše realita. Pro naši pozemskou existenční úroveň, zakotvenou v relativním, duálním vnímání, je to ale zjevně ta nejlepší a nejprůměrnější představa i když, z pohledu vyšší reality, je jednostranná, limitovaná a neúplná. (Že minulost a budoucnost je pouhá představa, která ve formě myšlenky probíhá pouze v přítomnosti, ví z vlastní zkušenosti každý pokročilejší žák meditace.)

'Čas' je vlastně označení jednoho způsobu vnímání fenoménů a událostí: jakoby v linii, táhnoucí se z nedohledné budoucnosti do nekonečné minulosti. Pro některé lidi se bod přítomnosti jakoby posouvá po linii času směrem dopředu, pro jiné bod přítomnosti je spíše jako "statické zúžení", kterým čas protéká z budoucnosti do minulosti. Jiní zase si představují přítomnost jako nějakou "hranu" o kterou se čas jakoby přeléval - trochu jako vodopád, atd. Normálně jsme k takovýmto konceptům tak přirostlí, že si vůbec neuvědomujeme, že je to pouhá představa, zesílená a zafixovaná naší kulturou a kultem chronologie. I když v našem prožívání se neustále dějí velmi silné posuny v rychlosti, kvalitě i způsobu vnímání času, korigujeme se neustále pohledem na naše hodinky: "Ale, ale, to nám to uteklo!" Zajímavou ukázkou úplně jiného druhu ponětí času v životě každého z nás je např. - spánek.

Z hlediska plné přítomnosti, všechno je jenom teď. Z relativního hlediska našeho života

prožíváme den za dnem, život za životem, je tu kamma, která řídí nekonečné přerozování a ovlivňuje život a je tu Buddhovo učení, které nás vede z dimenze neutěšenosti a kolotoče samsáry ven.

"Lineární relativní" a "absolutní mimočasový" zdaleka nejsou jediné dva možné způsoby vnímání života. Mezi nimi je celá škála dalších možností, ve kterých se vnímání různých jevů a událostí řadí buď spíš lineárně za sebe nebo spíš paralelně vedle sebe nebo jakoby do prostorových relací nebo jakoby v prolínání přes sebe - to jak se meditující čím dál víc přibližuje k 'nejzazší realitě', až nakonec i přítomnost - jako pojem i způsob vnímání - začne ustupovat. Zpřítomělost myslí pak může být vystrídána stavem, kterému ani označení "bezčasovost" nebo "věčnost" správně neodpovídá. Na cestě k různým spirituálním cílům se tudíž vnímání času může silně měnit; v mnoha typech meditace (jako kupř. meditace vipassaná) ale takový posun není žádným významným tématem a meditující si přesunu někdy ani nebývá vědom.

Na tomto místě bych rád uvedl, že v duchovní praxi kromě zmíněného vítaného uvolnění se z upnutých časových představ, se může vyskytnout i zcela nežádoucí "vybočení" do posunutého, někdy dokonce až spirituálně "patologického" vnímání "jiné reality" (typu 'zelená obloha, červené mraky, fialové slunce, úplně jinak vypadající bytosti, ...' atd.). Před takovýmto vývojem spirituální praxe chci varovat. Vnímání 'jiné reality' zde zpravidla není znakem duchovního pokroku, jako spíš znakem nezdravé "ujetosti", která neobsahuje žádné vyšší spirituální hodnoty a dotýčný je v ohrožení, že skončí mentálním vyšínutím.

V perspektivě "nejzazší reality" se věci začnou jevit a chovat velmi jinak než jak jsme zvyklí. V tomto ohledu se prožití různých pokročilých stupňů speciálních typů meditace trochu podobá situaci v novodobé fyzice. Kde se věda přiblížila těsně k absolutnu (např. rychlost velmi blízká rychlosti světla, oblast subatomárních částic, rozměry nebo čísla velmi blízké nule nebo nekonečnu, oblast v bezprostřední blízkosti absolutního bodu mrazu atd.), i zde se všechno začíná chovat velmi nezvykle a začínají platit jiné, zcela netušené zákonitosti.

Zde je velmi poučné si jasně uvědomit, že objevy zcela nových, fascinujících zákonitostí v blízkosti absolutna naprosto nevyřadily z funkce všechny ty staré, klasické zákony fyziky v dimenzi 'středních rozměrů' - tzn. v oblasti našeho normálního prožívání. Obdobně ve spiritualitě vysoké zážitky "zření" a "nejzazší reality" naprosto nezměnily platnost zákona kammy, přerozování a různých existenčních sfér na úrovni našeho běžného prožívání. (Nebezpečí nesprávného pochopení této skutečnosti jsem někdy zahlédl v některých neduálních naukách.)

O vědě můžeme smýšlet různě. V jednom ohledu ale věda pro nás udělala velice cennou věc: zrelativizovala náš dojem lineárně se odvíjející jediné úrovně skutečnosti. Dnes je pro nás jistě snazší si občas uvědomit, že naše obvyklá představa plynutí času a událostí je pouze jeden druh pohledu na skutečnost. A tak v záblesku intuice si tu a tam uvědomíme, že realita, kterou normálně vnímáme, je pro nás sice velmi taková, jak se nám jeví, že ale ve své pravé, neuchopitelné podstatě a mnoháúrovňovém charakteru je zároveň také ještě nesmírně jiná.

zánik kammy

V textech je kamma povětšinou rozlišována jako *kusala* nebo *akusala*, tzn. jako dobrá nebo nedobrá, podle toho jestli motivace pramení z kořenů prospěšnosti anebo neprospěšnosti. Na některých místech ale Buddha mluví o čtyřech druzích kammy:

- a) černá (to je ta, která přinese nevitáný následek)
- b) bílá (ta, která vede k vítanému výsledku)
- c) černá a bílá (tzn. smíšená kamma, která přivodí smíšený následek) a
- d) kamma ani černá, ani bílá, která nedá ani černý ani bílý výsledek a vede k zániku kammy

Zde asi bude potřebné si to vše pokud možno přehledně seřadit. Když sutty pojednávají o kammě obecně bez další specifikace, kamma v tomto případě dostává jistý negativní nádech, protože Buddha zde mluví o tom, co bytosti odděluje od Nibbány. V tomto pohledu sem spadá i 'bílá' kamma, která bývá někdy připodobňována ke 'zlatým řetězům', které váží bytost k přerození ve vysokých a blažených úrovních samsáry, což - jak již dříve zmíněno - není cílem Buddhova učení.

Když Buddha mluví o prospěšné a neprospěšné kammě, zde chce ujasnit, co bytostem obecně napomáhá a co jim škodí. Tento pohled na funkci kammy a vipáky je základem buddhistické etiky. V této perspektivě Buddha doporučuje konat dobrou kammu a nedělat neprospěšné věci.

Třetí bod "černé a bílé" kammy můžeme si vysvětlit následovně: v praxi naše úhrnná pohnutka něco konat je ve většině případů složena z momentů dobré a nedobré motivace, obecně se dá říci, že je smíšená. V posouzení takové kammy se řídíme tím motivačním aspektem, který tam nejvíce převládá.

Obtížnější bude správně pochopit čtvrtý druh "ani černé ani bílé" kammy. Buddha tak označuje kammu, která vede ke zrušení nebo neutralizaci kammy. Tento typ kammy se týká realizace Dhammy, tj. praktikování 'Osmidílné stezky' a kultivace 'Sedmi faktorů osvícení', které vedou k nejvyššímu cíli celé nauky. Jestliže o kammě uvažujeme v kategorii podvojného rozlišení (*kusala - akusala*) zde se "ani černá ani bílá" kamma stává součástí prospěšné kammy protože vychází z pozitivních kořenů nepřítomnosti chtivosti, nenávisti a zaslepení.

Můžeme si to shrnout následovně: Buddha vede lidi v první řadě k tomu, aby přestaly dělat zřetelně neprospěšné, zlé, škodlivé věci. Současně s tím se je snaží přeorientovat k vykonávání pozitivních, prospěšných věcí, které způsobí dobrý vnitřní pocit platného, smysluplného života. Tyto dvě okolnosti tvoří rámec a základnu pro třetí stupeň - vyšší duchovní růst směrem k Nibbáně, který souvisí s redukcí kammického materiálu - především toho negativního a nežádoucího.

V Buddhově nauce se mluví o čtyřech úrovních osvícení. To bývá dáváno do souvislosti se čtyřmi zážitky *magga-phala* Nibbány. Každý z těchto stupňů očisťuje nebo deaktivuje část naakumulovaných neprospěšných kammických sil. Na čtvrtém stupni jsou neutralizovány a deaktivovány všechny kammické síly, které by mohly zapříčinit jakékoliv přerození v samsáře. Ale teprve ve stavu *parinibbány* kammický potenciál zaniká zcela. Je to stav, který nastává, když plně osvícená bytost opouští své poslední tělo a končí svou smasrickou pouť.

Lidé se ptali Buddhy, co se vlastně stane s Arahatem po jeho smrti. Buddha se jen pousmál: "Vždyť nejste schopni pochopit stav plně osvobozené bytosti ani za doby jejího života. Jak byste mohli správně chápat, co se s ní stane po její smrti!" Co si umíme představit jsou pouze kategorie existence a neexistence. Arahata po smrti je mimo obě tyto kategorie.

laboratoř Dhammy

Učení abhidhammy a její komentáře popisují vztahy mezi kammou a vipákou mnohem detailněji než suttanta. Sutty (= Buddhovy proslavy) jsou vždy velmi přímé, "pragmatické" přednesy Dhammy, které inspirují k nastoupení cesty ke konečnému cíli a dávají instrukce k praxi. Buddha zde mluví normálním jazykem a - zvláště ze začátku proslavů - se sklání k úrovni chápání neosvícených posluchačů.

Abhidhamma, která byla začleněna do kánonu pravděpodobně až pár století po Buddhově odchodu, má zcela jiný charakter. Nezaúčenému laikovi může připadat velmi teoretická, a

abstraktní. Tato část pálijského kánonu reprezentuje úplně jiný přístup k Dhammě než s jakým se setkáváme v suttách. Abhidhamma rozpracovává detailně některé oblasti nauky, které Buddha zmínil spíš jen rámcově: nebývale systematicky - takorča tabulkovým způsobem - analyzuje mysl, materialitu a Nibbánu z pozice "nejvyšší skutečnosti".

Ve starých textech se tudíž vyskytují dvě různé perspektivy, které se navzájem doplňují a podporují, přesto však není vhodné je míchat nepatřičným způsobem.

Srílanský učitel, Ctihodný Nárada Maháthéra, k tomu dal velmi názorné přirovnání: V našem každodenním životě mluvíme o vodě: pijeme vodu, myjeme se vodou, používáme vodu k rozličným účelům. Když ale vstoupíme do laboratoře, naše experimenty provádíme s H₂O a vodu chápeme velmi rozdílným způsobem. Abhidhammu si můžeme představit jako laboratoř Dhammy.

Stejně detailně a systematicky jako mysl a materialitu, abhidhamma popisuje i procesy kammy a vipáky. Některé komentáře jdou dokonce ještě o stupeň dále než abhidhamma a vysvětlují lidské prožívání jako rychlý sled momentů mysli (a materiality).

Tyto extrémně krátké momenty vědomí se nevyskytují jednotlivě, ale řadí se do více-méně fixních sekvenčních vzorců, které bychom si mohli představit jako "molekuly" naší mysli. Momenty samy jsou tak trochu jako její "atomy". Komentáře udávají, že miliardy těchto momentů proběhnou v jedné vteřině.

Jeden 'mentální sekvenční vzorec' se obvykle skládá ze sedmnácti momentů vědomí. Každý z těchto momentů má svoji funkci. Osm ze sedmnácti jsou vipáka. Toto je tak zvaná "výsledná" nebo "pasivní" část našeho prožívání, kdy některá stará kamma nalezne příležitost vydat svůj následek. Dva momenty jsou považovány za kammicky neutrální a často dávány do souvislosti se "svobodnou vůlí" člověka. Kamma je vytvářena sedmi momenty zvanými *džavana*. Tyto *džavy* tvoří aktivní část naší mysli.

Podle abhidhammy pouze malé procento kammy, kterou nyní vytváříme, přinese následky již v tomto současném životě. A pouze fragment z toho mála se projeví okamžitě. A opět, jen malá část vytvořené kammy přinese následky v existenci bezprostředně následující tu současnou. To znamená, že většina kammy, kterou nyní vytváříme, bude "zdeděna" našimi kammickými následníky (neboli námi samými, jestli si to tak chceme představit) v nějaké vzdálené budoucnosti.

Pokud zjednodušíme a zobecníme velmi detailní a spletitá abhidhammická vysvětlení funkce kammy a vipáky, můžeme říci, že

- 1) v čem žijeme (= náš "svět", existenční sféra),
- 2) co v našem životě prožíváme a
- 3) jak to prožíváme

je z velké části ovlivněno naší minulou kammou. Jak reagujeme na naše prožívání, tím vytváříme novou kammu, tím připravujeme a ovlivňujeme realitu naší budoucnosti. (Vidíte to *perpetuum mobile*? Uvědomujete si tu zodpovědnost za každé své jednání a přístup k věcem?) Ale pozor, to není vše: To, co se nám přihází je - v hrubých rysech - výrazem naší minulé kammy. V našem životě si můžeme vybírat a všelicos zkoušet, nicméně co se potom skutečně stane a jak se to stane je z velké části odvislé od druhu a kvality našeho kammického potenciálu. Například, s kterým partnerem můžeme žít, jaké zaměstnání seženeme a ve kterém se udržíme, s kterými lidmi navážeme kontakt, způsob, jakým se k nám lidé chovají, úspěchy stejně tak jako selhání a nehody - všechny tyto reality a události našeho života musí být podpořeny našimi kammickými dispozicemi, aby se mohli dít tak, jak se dějí, musí být podloženy naší kammou, aby se vůbec mohly odehrát. Nejsou-li dostatečně zastoupeny v repertoáru naší kammy, i tak se ještě do určité míry mohou

přihodit, ale takové události se nás potom příliš nedotknou.

Mysl ve své počáteční fázi vyvstává na základě minulé kammy. Abhidhamma k tomu dodává, že počáteční uvědomění si nějakého předmětu je vipáka. Můžeme to interpretovat tím způsobem, že naše kamma podstatně ovlivňuje to, co si z té mnohosti jevů kolem nás mimovolně uvědomíme, čeho si bezděčně všimneme, jak to prožijeme, který aspekt těchto věcí budeme vnímat nejsilněji. Asi již víte, co tím myslím: Když se tři lidé dívají na západ slunce, každý z nich prožije úplně něco jiného. Jeden vzpomíná na svojí první lásku, druhý přemýšlí, jestli by se to dalo vyfotografovat a třetí se zlobí kvůli nepříjemnému štěkotu psa v blízkém statku...

Obecně řečeno, minulé kamma určuje typ přerození, dává tvar našemu charakteru, formuje naše sklony, vyznačuje naše limity; má svůj podíl na hlavních událostech a epizodách našeho života.

V perspektivě přesnějšího ale také abstraktnějšího učení abhidhammy a příslušných komentářů, náš život není nic víc a nic jiného, než proud rychle se vynořujících a zanikajících "mentálních a materiálních formací" (náma - rúpa). Tyto formace si můžeme představit jako skupiny výše popsaných "mentálních molekul". Neustálé dozrávání minulé kammy v každém momentu myslí je výsledná část tohoto procesu. Způsob, jakým reagujeme na tuto "životní zkušenost" je aktivní část. Je to způsob, kterým neustále vytváříme novou, prospěšnou či neprospěšnou kammu.

jak Honza donutil svou karmu, aby mu vydala efekt

Ve sbírce *džáta* najdeme jeden překvapivý příběh: v jednom ze svých minulých životů Bódhisatta (tj. stávající Buddha) byl divokým, obávaným loupežníkem! I když tyto, povětšinou velmi inspirující příběhy nemůžeme vždycky brát doslovně, přece jenom knihy *džáta* jsou v Asii chápány jako součást pálijského kánonu. Jak je možné, že velice vyspělá bytost, plně oddaná nejvyšším cílům existence, se může zrodit s takovými dispozicemi a navíc loupežnické řemeslo vykonávat s vyloženou bravurou, vervou a vehemencí? Buddha sám k podobným věcem toho vysvětlil málo. Z mého osobního pohledu jeden konkrétní život zaručeně nevyjadřuje celý kammický profil a potenciál bytosti; většina kammy se nachází v neprojeveném, latentním stavu.

Jedním z velkých mystérií je pořadí, ve kterém kamma dozrává a vydává následky. Pro některé světské i spirituální směry je tento bod velmi důležitým, nebo dokonce centrálním tématem. V Buddhově nauce tomu tak není. V sutách a abhidhammě sice nalezneme pasáže, které se k předmětu vztahují, tyto texty ale nevysvětlují přímo to, co by nás pravděpodobně nejvíc zajímalo: jak to udělat, aby naše dobrá kamma vydala svůj dobrý následek již tento týden a jak zabránit naší nepříznivé kammě, aby v průběhu našeho žití vydala svoje ovoce... Jinými slovy: je možné manipulovat kammu?

I když klasická asijská théraváda se kloní spíše k postoji, že zrání kammy se v průběhu života mnoho řídit nedá, z pohledu našeho běžného prožívání je zřejmé, že existuje mnoho faktorů, které zrání kammy ovlivňují. V textech nalezneme zmínky, ze kterých vyplývá, že je možné zrání kammy ovlivnit - jmenovitě v procesu přerozování. Například tím, že si umírající připomene nějaké velmi krásné a prospěšné situace a vlastní činy z uplynulého života. Vzpomínkou se 'oživí' a zaktivuje jeho prospěšná kamma, která pak v procesu přerození může pozitivně ovlivnit úroveň příští existence - a to je co říct. Protože "přerozování" se v našem životě z jistého pohledu odehrává každou chvíli, bude správné a prospěšné zaujmout postoj, že zrání kammy se v jistém rozmezí v našem životě určitě ovlivnit dá!

Velká většina lidí Buddhovy doby žila s jasným a samozřejmým povědomím svých příštích životů - asi tak, jako dnes žijeme náš život s konkrétním povědomím svých příštích dnů a týdnů. Již tehdy

radost a strast probíhajícího života byly důležitým faktorem, ale ne tak ústředním a výlučným, jak je tomu dnes. Pohled na vlastní existenci byl prakticky vždy zakotven v širší perspektivě celé řady následujících životů. Jako mnohem důležitější a více rozhodující než poměr štěstí a neštěstí přítomné existence byly brány nesmírné rozdíly radosti a strasti v různých dalších existenčních úrovních veškerenstva. (Křesťanství vlastně také vypovídá o drastických rozdílech pohody různých úrovní posmrtné reality.) Z toho důvodu se dávné spirituální nauky zabývaly především ovlivněním nebo působením na karmu, která bude řídit následující přerození. Je dobré si uvědomit, že pouhá změna pořadí zrání kammy zpravidla jenom odsouvá potenciál neblahého následku jenom dál do budoucnosti. Za normálních okolností těžko nalezneme hlubší smysl v takovém počínání.

Jinak je tomu, když Buddhovo učení začne zaujímat centrální pozici v našem životě, a my začneme uplatňovat principy "Vznešené osmidílné stezky" do našeho prožívání. Tím nastupujeme cestu Buddhova učení, což se projeví zvýšeným tvořením prospěšné kammy anebo - v ideálním případě - tvořením "kammy, která vede k zániku kammy". v první řadě redukuje tvorbu neprospěšné kammy, nepřímo ale také tlumí vyvěrání negativní vipáky.

Náš život nás neustále konfrontuje s velmi komplexními situacemi - ale i zde se dají aplikovat principy Buddhovy nauky: aplikace nelpění, mentální kontroly a kultivace všímavého uvědomování atd. Prakticky vždycky máme dvě možnosti: Příjemnému zážitku se můžeme usmát a nechat ho vzniknout a zaniknout - anebo na něj můžeme reagovat chtivostí a ulpěním. Nepříjemný pocit můžeme připustit a nechat vzniknout a zaniknout - anebo na něj reagovat averzí, hněvem a nenávisť. Máme volbu. To je ten vysoce důležitý podíl naší svobodné vůle, která nám dává možnost změnit směr našeho života a aktivně formovat a reformovat naši budoucnost. Ale nečekejte, že se to stane jedním rázem. Vzorce kammy-vipáky mají velkou setrvačnost, mají velmi silnou tendenci se nekonečně opakovat. Naše kamma, ten potenciál našich minulých činů, je jako plně naložený žebříňák, který se valí z kopce dolů: nezastaví se, nezmění směr, když do něj kopneme. Nicméně, jde-li nám o to opravdu, jsme-li skutečně rozhodnuti a budeme-li se doopravdy snažit, můžeme dát našemu životu nový směr a hlubší smysl. Je to teoreticky i prakticky v naší moci. Nepochybuje o tom. Udělejte to!

batoh plný karmy

Když jsme v Barmě probírali tato témata s jedním z mých učitelů, záměrně jsem mu s úsměvem položil jednu starou, velmi známou otázku: "Kde je kamma uložena?" Saya U Chit Tin mi odpověděl protiotázkou: "V současné době lidé často hovoří o lidských právech. Všichni máme lidská práva, není-liž pravda? Ale kde máme tato práva? V kapse, na hlavě, pod košilí nebo snad na ramenech? Musíme je stále nosit při sobě, musíme je přenášet ze včerejška na dnešek?"

Oblíbené, prastaré vysvětlení této otázky používá přirovnání stromu. Když přijde sezóna, strom přinese mnoho ovoce. Přesto nemůžeme říci, že všechna ta jablka nebo švestky byly uloženy někde v kmeni, v kořenech nebo v listech toho stromu. Stejně tak nemůžeme říci, kde je kammický potenciál té které osoby "uskladněn".

Jiný oblíbený příklad je krabička zápalek: "Kde je oheň uskladněn? V zápalkách, ve škrátku, nebo někde jinde?" Nemůžeme přesně lokalizovat, kde je oheň v zápalkách "uschován". Jsou-li určité podmínky splněny, oheň se objeví.

Někteří učitelé říkají, že kammický potenciál je obsažen v proudu vědomí, nebo v "životním kontinuu", někteří usuzují, že je obsažen v mentálním faktoru zvaném "životaschopnost". Osobně věřím, že celý kammický potenciál a profil je obsažen v příčinných vztazích mezi jednotlivými, následnými momenty vědomí. Někteří učitelé tvrdí, že to je taková nemožnost, protože každého z

nás provází tolik nashromážděné kammy. Já bych k tomu namítl, že ten "totální" kammický impuls nemusí být tak extrémně komplexní. Vezměme například v úvahu, že barevné odstíny celého světa získáme mícháním pouze tří základních barev.

A jak je to vlastně s kammou a genetikou? Neobsahují spletité řetězce DNA genetický program celého těla v celé své komplexitě spolu s některými charakterovými a mentálními dispozicemi, které jinak bývají připisovány kammě? Není kamma - alespoň částečně - uložena v tajemných molekulách DNA?

Z pohledu této eseje, DNA-materiál uložený v jádrech reprodukčních buněk je pro vznikajícího tvora především vstupní branou nebo "vstupenkou" do lidské (nebo zvířecí) úrovně existence. Jak jistý kammický potenciál se při koncepci napojí na jistý "DNA-příbytek" a pak ho na celý jeden život obývá - k tomu bych se krátce vyjádřil v příští kapitole. Zde bych jenom poznamenal, že mysl a tělo jedince ve starých textech byly považovány za výraz individuální kammy, nikoliv za jejího "nositele".

V kanonických textech je zákon kammy často nazýván "světlem světa". A opravdu, bez etické orientace jsme v životě jako jako loď bez kompasu. Jako loď ztracená v bouřlivém počasí uprostřed nekonečného oceánu samsáry. Nemyslete si ale, že jsem přítelem jednostranných mravoučných kázání. Víím, jak je to mnohdy nesnadné v komplexitě života najít cestu zrcadlovým bludištěm etických hodnot. Ale přeče, jaký je to kardinální rozdíl, máme-li základní orientaci, anebo ne.

Mnozí lidé se domnívají, že existence jisté bytosti začíná spojením reprodukčních buněk v okamžiku početí. Tato oplodněná buňka se ze své vlastní chemické a fyzické síly vyvine v aktivní, vyspělou, jednající bytost, která se nakonec v okamžiku smrti rozplyne v nic. Tak se nám bude život jevit, budeme-li jej zkoumat pouze prostřednictvím našich smyslových orgánů. Pokud však připustíme, že nám naše smysly dodávají jen velmi omezenou, jednostrannou a především velmi neúplnou informaci ze které teprve naše vnímání v komplikovaném procesu sestavuje svoji **interpretaci** reality, kterou naše vědomí pak přijímá jako "obraz skutečnosti", staneme se možná otevřenějšími k širším a obsažnějším způsobům chápání existence, staneme se možná více vnímavými a pozornými k poselstvím, která přicházejí od vidoucích a osvícených bytostí.

Podle Buddhovy nauky se člověk rodí především z kammy, kamma je tím "vším", co máme. Rodiče mají v procesu početí jenom rámcovou úlohu. Aby koncepce vůbec mohla nastat, kromě oplodněné buňky musí být přítomen i mentální komponent: proud vědomí z předešlého života, který je naváděn do nových životních podmínek silou kammy. Většinu kammické síly jsme zdělili z předcházejících existencí. Narodili jsme se v souladu s tímto potenciálem. Stále odčerpáváme, ale zároveň také stále přidáváme nové kammické impulsy. Naše kamma je tou skutečnou dělohou, ze které se zrodíme do budoucího života.

Zde se dostáváme k druhému tématu tohoto eseje.

přerozování

Co se stane když člověk zemře? Fyzické komponenty bytosti se rozloží, mentální funkce jakoby odejdou nebo ustanou. Pár fotografií, trochu sentimentálních vzpomínek a křížek na hrobě - je to opravdu všechno co po nás zůstane?

Podle Buddhovy nauky smrt bytosti lze považovat stejnou měrou za konec (jedné kapitoly) jako i za začátek (té následující). Potenciál kammy, impuls touhy, proud vipáky smrti jedince nekončí. Jak staré komentáře vysvětlují, proud extrémně rychlého vznikání a zanikání momentů myslí, který z nejzazší perspektivy vytvářel realitu předešlého života moment za momentem, - tento proud vědomí pokračuje. Poháněn touhou, tento proces jde dál a opět dá vzniknout nějakému dalšímu typu mentálních a tělesných formací. Poslední moment života je následován zrozením v nové existenci. V *Aguttara-nikájí* je krásné přirovnání: kamma je jako živné pole a touha je jako vláha. V takové půdě semeno nového vědomí vzklíčí, poroste a vzejde nový život. Tímto způsobem nejstarší texty ilustrují přerození bytosti.

Ale jsem to **já**, kdo se znovu zrodí, nebo ta bytost následující existence je někdo jiný?

Než se začneme zabývat podobnou otázkou, bude třeba si udělat trochu jasno o povaze toho "já", o kterém se chceme dovědět, jestli se přerodí nebo nepřerodí.

malé cvičení

Pokuste se porovnat to mrně, kterým jste byli ve věku jednoho měsíce, s osobou, kterou jste nyní: je to ten samý člověk nebo ne? "Určitě ne", řeknete. Dobrá. Nyní vezmeme věk čtyř let. Ve čtyřech jste již uměli mluvit i trochu myslet, ale ten člobrdík anebo člobrdička byl někdo zcela jiný, není-liž pravda? A co v deseti? Některé charakterové rysy z té ranné doby přetrvaly možná až podnes. Nicméně, zájmy ve věku deseti let byly ještě velmi dětinské. Tak vezmeme věk dvaceti let. Osoba, kterou jste byli ve dvaceti a ta osoba, kterou jste nyní: je to tentýž člověk, nebo ne? Začíná to být obtížné - těžko říct. Ale pravděpodobně nebudete pocitově souhlasit s tím, že se jedná o tu samou osobu. Porovnejte minulý měsíc s přítomností. A co včera, a co před hodinou? Když jste začali číst tuto knihu, nebyli jste to samé "já", kterým se cítíte být nyní. Z momentu na moment nejsme stejní, ale také nejsme zcela jiní. A to je také dost přesně to, co v Buddhově nauce znovuzrození znamená: Bytost z předchozí existence, osoba tohoto života a bytost té příští existence: tyto osoby nejsou ani identické, ani zcela různé.

Pro ilustraci znovuzrození staré texty uvádějí podobenství pečetidla. Pečetidlo a jeho otisk nejsou ani zcela totožné, ani nejsou něčím zcela jiným. Ve své podstatě jsou spolu hluboko spojeny vztahem příčiny a následku. Podobně také předešlý život není totožný s tím následujícím, ale existuje mezi nimi hluboký, přímý kauzální vztah a návaznost. Kromě toho kammického "otisku" se z minulého do následujícího života nic nepřeneslo. Jiný příklad, který najdeme v textech, je zvuk a jeho ozvěna.

"Osoba" nebo "já" má v Buddhově nauce jen velmi relativní platnost; nepatří do kategorie nejzazší, nejvyšší pravdy. Vědomí a pocit "já", pocit "sama sebe" může být někdy tak jasný, silný a evidentní. Zaměříme-li ale na něj reflektor naší pozornosti, naše "já" náhle ustoupí, rozptýlí, rozpustí se - jen aby se hned seskupilo jinde.

co je to vlastně "já"?

V Buddhově nauce pocit "já" a celý dojem "sama sebe" je výsledkem mylného vnímání; je to jeden z nejsilnějších projevů základní nevědomosti a nesprávné identifikace. Staré texty popisují dvě různé úrovně iluze "já". Tu první tvoří různé typy domýšlivosti (*mána*). Nejsutlnější v této kategorii je prostý dojem "já jsem". Hrubší typy domýšlivosti vyvstanou, když porovnáváme naši iluzi sebe sama s naší představou o druhých lidech. Porovnávající nebo soutěživý postoj ke světu vyústí vždy do jednoho ze tří možných skóre: "já jsem lepší", "já jsem horší", "já jsem stejný".

Stojí za to si všimnout, že nejen povýšenost typu "já jsem lepší", ale i její opak "já jsem horší" jakož i mylný dojem rovnosti "jsme stejní" jsou ve starých textech rozpoznány jako zjevné anebo skryté formy domýšlivosti. Dokonce i prosté vědomí "já jsem" texty klasifikují jako jemný druh pýchy. Omylnost pocitu "jsem lepší-horší-stejný" nespočívá v tom, že bych ve skutečnosti nebyl lepší nebo horší nebo rovnocenný, nýbrž ve faktu, že z pohledu vyšší reality žádné opravdové "já", které by mohlo být lepší, horší nebo stejné, ve skutečnosti neexistuje.

Druhou úrovní "sebe-iluze" je "názor osobnosti" (*sakkája ditthi*). Je to dojem, myšlenka či pocit, že v konglomerátu naší myli-a-těla sídlí někde nějaké centrální, trvalé, neměnné "já". Tato "víra v osobnost", může mít mnoho podob. Někteří lidé se domnívají, že entita mysl-tělo je to pravé "já", nebo že "já" je uloženo v některém komponentu mysl-i-těla, jako například ve vědomí, ve vůli, ve vnímání, v cítění a pod. Jiní si naopak představují, že jejich "já" má mysl-a-tělo. Pro někoho je zase jednotka mysl-tělo sídlem spirituální duše. Materialistická víra předpokládá, že "já" je produkt velmi komplexních funkcí těla-a-mysli - v konci konců vlastně jenom těla. Spirituálně založení lidé si mohou zase myslet, že jejich "pravé já" nebo duše sídlí někde mimo komplex těla-mysli. Někdy se lidé více ztotožňují se svým tělem, jindy s mentálními složkami. Ve všech těchto případech ale nakonec vyvstane mylný názor a pocit "to jsem já", "to mi patří", "to je má duše". Představa "sebe sama" je velmi silně zakořeněna v naší mysli a my na ní velmi lpíme.

Když je náš biologický život ve skutečném nebezpečí, instinkty převezmou kontrolu. Zcela jinak je tomu, když je ohroženo naše "ego" nebo naše "osobnost". V takovém případě vybuchnou naše emoce.

Idea "já" je velkým břemenem. Osvobodit se od této nadbytečné a zbytečné zátěže neznamena stát se osobně a sociálně impotentní, jak se někteří nesprávně domnívají. Práví Arahaté jsou osvobozeni od obou forem mylného dojmu "já" včetně lpění na takovém dojmu, a přesto se o nich říká, že mají silnou, výraznou mysl.

Abhidhamma se zabývá tím, co skutečně je, nikoli tím, jak se nám věci jeví. Proto pojem a představa "já" nemá v Abhidhammě mnoho místa. Z pohledu nejzazší reality vše se objeví ve velmi odlišném světle, celá skutečnost začne mít zcela odlišný **modus** bytí, než jak se obvykle předpokládá. Jak doplňují komentáře, z perspektivy nejvyšší reality život individua je pouhým extrémně rychlým vynořováním a okamžitým mizením vědomí s jeho průvodními faktory a rapidním vynořováním a mizením materiálních jevů. V barmském buddhismu se to nazývá "neosobní proces vznikání a zanikání mentálních a materiálních formací" (*náma-rúpa*).

Zmiňuji tuto okolnost již potřetí. Jsem si vědom, že je převelice obtížné si to představit nebo pochopit, pokud se naše meditace již dříve neubírala tímto směrem. Protože se zde ale jedná o dost podstatný bod našeho pojednání, chtěl bych čtenáře povzbudit, aby se nad tím přece jenom pozastavil. Můžeme si to ozřejmit následujícím srovnáním: Kdybychom se podívali na papír této stránky velmi silným mikroskopem, také by se nám objevil úplně jiný, neuvěřitelný svět, úplně jiného druhu, charakteru a vzezření. Asi bychom také měli jistě potíže dát do přímé souvztáhnosti to, co bychom v mikroskopu viděli s naší normální zkušeností papíru. A přece, všichni víme, že

mikro-svět je ve své podstatě nejen reálný, nýbrž v jistém smyslu dokonce ještě reálnější, než ten náš obvyklý, zřejmý svět předmětů a pojmů.

Pro zdárné čtení této knihy nepotřebuji mít podrobnou znalost skladby molekul tiskařské černi, ale výrobce barev by o tom určitě měl vědět co nejvíce detailů, aby jeho barvy našly v tiskárnách široké uplatnění. Stejně tak pro hlubší a lepší chápání našeho světa je prospěšné mít i znalost "mikroskopické" struktury našeho prožívání. Na základě tohoto vhledu si začneme uvědomovat, z čeho se náš "svět" vlastně skládá, jakým způsobem a do jaké míry je skutečný, v jakém smyslu si ho sami vytváříme.

Na druhé straně bych ale také nerad význam vhledu do mikroskopické úrovně prožívání přehodnotil. Druh vhledu do reality, kdy začneme vnímat jednotlivé momenty vědomí, totiž není povinnou součástí správné meditace *vipassaná*. Ani perspektiva "nejzazší reality" nebývá u každého meditujícího zřetelná ve všech aspektech.

Na nejvyšší úrovni skutečnosti nehovoříme (a ani nemůžeme hovořit) o jablkách, lidech, horách, zmrzlině, AIDS a galaxiích. To jsou všechno pouhé názvy, myšlenky, představy, reprezentace. Obyčejné myšlenkové pojmy jako "včera", "prostředí", "Paříž", "problém", "žena", sem nemají přístup. Na této úrovni reality žádné skutečné "já" nebo "osobnost" neexistuje. Zde existují jenom procesy vědomí, faktory vědomí a materialita, tzn. mentální a materiální formace (- a eventuelně Nibbána).

Sestupujeme-li postupně níže směrem ke konvenční úrovni skutečnosti, začneme tento rychlý proud mentálních a materiálních jevů prožívat jako uvědomování různých fyzických a mentálních objektů. První ponětí "já" se objeví při rozpoznávání objektů našeho vědomí naším vnímáním (*saññā*) coby předměty. Je to stádium, kdy naše prožívání se začíná štěpit na "vnímajícího" a na "vnímané", tzn. na subjekt vnímající objekt. Zde jsme u kolébky vší duality. Sestoupíme-li dál na obvyklou úroveň denního prožívání, zde potom rozpoznané předměty si mysl obvykle označí slovy a zpracuje je dál procesem myšlení. Potopí-li se naše mysl zcela do myšlenek, představ, snů a ideí, v té době ztrácí kontakt s přímou realitou zcela. Zde se pak většinou také vynoří pocit a myšlenka "Já" v plné intenzitě.

Z hlediska našeho prožívání i samotné ponětí "já" má mnoho úrovní a intenzit. Pro účel tohoto eseje si můžeme rozdělit celé spektrum různých iluzí "sama sebe" do dvou hlavních skupin: obecné ponětí "já" a nabubřelé, egocentrické, sebe-vztažné "Já", tzn. "Moje Já".

V našem imaginárním sestupu z nejvyššího stupně skutečnosti do hustších a hustších vrstev relativní reality našeho světa, základní obecné ponětí subjektu "já" postupně přechází do zřetelnějších forem iluze "já" se stále vyhraněnějším rozlišováním mezi "mnou" a "vnějším světem". Zde se začíná objevovat vědomí osobní identity, pocit oddělené, odloučené osobnosti, tendence k identifikaci s myslí a tělem a idea vlastnictví.

Funkční užívání pojmu "já" a "moje" je v našem běžném životě zcela nezbytné a také netvoří žádný problém. Prosté označení "já" běžně používají i zcela osvícené bytosti. Nicméně tyto plně realizované bytosti na pojmu "já" nelpí a odloží ho hned, jakmile jej nepotřebují. Tato schopnost je výrazně odlišuje od ostatních lidí.

utrpení nejlepší jakosti

Dalším ještě pokročilejším stupněm na našem žebříčku "ego-iluzí" je zcela vyčleněné, egocentrické "Já", živené soupeřivostí a obalené emocemi. Toto "Já" se intenzivně zabývá sebou samým, je vysoce zranitelné a je doprovázeno silným pocitem vlastnictví nebo autorství.

Tento dojem velmi sebestředného individuálního a individualistického "Já" se hlavně objevuje v našich vnitřních myšlenkách a reflexích. Ještě zřetelněji se aktivuje, když naše osobnost se stane středem pozornosti, když je posílena, oslabena či ohrožena různými vlivy jako úspěch, neúspěch, chvála, ponížení, uznání, kritika atd.

Toto takzvané "ego" pak vlaje nad námi jako korouhev, jako znak vykrytalizované nevědomosti, ignorance a ulpění. Je to prvotřídní, vždy pohotový a nevyčerpatelný zdroj vysoce kvalitního utrpení. Nicméně, prosím, mějme na paměti, že i tento druh "Já", ačkoliv je zdrojem utrpení, není jeho prvotní příčinou. Utrpení vyvstává z důvodu intenzivního ulpění na představě vlastního "Já". Toto "Já" je jako balón, který se může nafouknout, také splasknout, může i prasknout, ale nová "sebe-bublina" se rychle znovu vytvoří.

K praxi meditace nepřístupujeme s myšlenkou, že by bylo třeba toto "ego" nebo "Já" rozpustit. Takový přístup by jenom dál posílil mylnou představu, že je tu nějaké skutečné, existující "Já", které by bylo třeba rozpouštět. Buddhova nauka se iluzí "Já" příliš nezabývá a přechází dost přímo k tématu "ne-já" (*anattá*).

V praxi Dhammy rozvíjíme vhled, abychom viděli, že "já" je pouhou hrou neosobních mentálních faktorů. Podobně jako jiné vhledy, také vhled do "ne-jáství" se prohlubuje v průběhu meditace *vipassaná*: se zvětšující zřetelností, uvolněním a osvobozením si uvědomujeme sebe-prázdný, neobydlený charakter vlastní mysli a těla.

Buddhovo učení se v hlavním charakteru nezabývá všemi těmi početnými projevy základní nevědomosti jednotlivě. Nauka se zaměřuje na odpojení a deaktivaci samotných kořenů všech těch různých forem neprospěšnosti. Víra v "já" a domyšlivost jsou pouze dvě z deseti "pout", kterými jsme vázáni ke kolotoči samsáry. K dosažení plné svobody je třeba rozvázat všech deset.

Aplikovat principy Buddhovy nauky do života má cenu i za předpokladu, že naše motivace vychází z přání, změnit poměr radosti a strasti ve zbytku našeho současného života. Nebylo by ale správné Buddhovu nauku redukovat či snižovat na nějaký druh terapie. Intenzivní meditace *vipassaná* je vysoký a také dosti náročný stupeň praxe Dhammy. Použití této meditaci na řešení konkrétních osobních problémů by se dalo přirovnat k případu, kdy si někdo pořídí super-hi-fi stereo vybavení za sto tisíc dolarů jenom za tím účelem, aby každý večer mohl poslouchat předpověď počasí. Jistě, jistě, bude to nakonec také fungovat.

Pro dosažení světského prospěchu a užitku nabízí učení Dhammy mnoho životních doporučení a jednodušších praktik, která adresují a direktně ovlivňují štěstí přítomného života. Například praktikování štědrosti, kultivace etického standardu vlastního jednání, náležitý respekt, sebeobětování, nezištná služba a pomoc, omezování smyslových požitků, rozvíjení milující laskavosti (*mettá*) atd. Tato cvičení a mentální polohy netvoří jen fundament úspěšného, smysluplného života, ale také nanejvýš důležitou základnu pro vyšší meditační praxi.

Nejhrubší forma přeludu "Já" se dá označit jako úplně zaslepující egoism. Může mít různé podoby. Jeden typ lidí posedlých tímto druhem necitlivosti vnímá své okolí jen jako pustou, desolátní měsíční krajinu, osídlenou buďto spojenci nebo nepřáteli. Lidé jsou však většinou vnímáni jako buď užitečné nebo nebezpečné věci. Zafixovaná představa neustálého ohrožení vyvolává agresi. Jiný typ obdobně postižených lidí může být zcela ztracen ve svých smyslových touhách, až do stupně totálního zotročení, atd.

Podstatu všech těchto náklonností, ulpělostí a deformací máme v principu každý v sobě. Skoro všechny zmíněné stavy myslí se tu a tam u každého z nás projeví. Je lepší si těchto tendencí být vědom, než je jenom neustále vytěšňovat z vlastního vědomí. Místo zapírání všech negativit našeho nitra, je prospěšnější je poznat a přijmout. Přijmout je jako materiál, který můžeme použít ke

kultivaci naší mysli a k vlastnímu růstu.

neosobní "já"

Možná, že se to bude zdát paradoxní, ale pocit nebo dojem "já" je ve své pravé povaze neosobní mentální proces: pouhá hra neosobních mentálních faktorů. Personifikace nebo ztotožňování se s mentálními funkcemi, komponenty či objekty - všechno to jsou v principu neosobní, "sebe-prázdné" procesy naší mysli. Stejně tak i rozhodování, procesy kammy a vipáky, dokonce i tzv. "svobodná vůle" jsou v podstatě všechno neosobní mentální funkce jedince. Z nedostatku vhledu to nevnímáme tímto způsobem, z důvodu naší nevědomosti a lpění nevidíme neosobní povahu naší bytosti (*anattá*).

Mohl by vzniknout dojem že ten, kdo v sobě plně realizoval vhled *anattá*, se stane méně humánní, méně angažovaný, méně milující. Není to pravda. Účinky osvícení na světskou úroveň bytí se nedají generalizovat. Jisté charakterové změny a přesuny u osvícené bytosti dozajista nastanou, jaký ale bude její vztah k okolnímu světu se nedá předpovědět. To zůstane individuální záležitostí dotyčného stejně jako před osvícením. Realizovaný člověk přestal ulpívat a vše, co dělá, dělá volně a dobrovolně: když se angažuje, když pomáhá, když chvátá, když se zlobí atd. Jeho život je osvobozen, není ale bezbarvý. A je-li bezbarvý, je takový opět na základě souznění a dobrovolnosti.

Základní ponětí "já" se objevuje v mysli jako průvodní zjev každého procesu vnímání, ale sebe-vztažné, přivlastňující "Já" se objevuje v proudu vědomí pouze příležitostně. Objevuje se, aby zakrylo tu "sebe-prázdnou" skutečnost naší existence a aby oživilo a upevnilo slábnoucí pocit vyčleněné sebe-existence. Tímto způsobem se nám daří udržet iluzi a dojem souvislého individuálního "já", které pak zaujme titulní roli v našem životním příběhu. Identifikace s tímto "já" nám pak dodá pocit, že **já** jsem ten kdo koná, myslí, vnímá, prožívá, že já jsem "vlastník" atd. Tato identifikace a personifikace mentálních procesů snadno pak přehluší tu pravou, subtilní skutečnost, že existuje konání, ale není tu nikdo, kdo koná, že v mysli probíhá myšlení, ale není tam nikdo, kdo myslí a vnímá, že bytost prožívá svůj život, ale nebydlí v ní nikdo, kdo by byl majitelem toho těla a mysli.

Idea a pocit "já" ve všech těchto stupních a odstínech je odpovědná za základní zkreslení naší zkušenosti. Silná gravitace sebestřednosti zapřičiňuje základní a hlubokou deformaci reality v procesu našeho vnímání.

V mnoha duchovních tradicích a v některých k Bohu orientovaných směrech může člověk rozšířit a transcendovat pocit individuálního odděleného "já" až do prožitku Jednoty a neohraničenosti, až do zkušenosti neměnného, "věčného", blaženého, nejvyššího Já. To je bez pochyby vysoká spirituální realizace ve směru meditace soustředění (*samatha*).

K oblasti spirituálních prožitků existují různá pojetí a jistě zde panují i mnohá nedorozumnění. Je ale pravda, že z perspektivy původního Buddhova učení ve výše popsaném spirituálním prožitku bude předpokládán residuální zbytek lpění a nedostatek vhledu *vipassaná*. Zastánce původního Buddhova učení by k tomu asi podotknul, že takový prožitek - ač extrémně čistý - je stále ještě vytvářen z "mentálních cihel", je tvořen myslí v mysli, je "namalován". Asi by upozornil, že taková zkušenost - velkolepá a dalekosáhle pozitivní ve svých konsekvencích - má ve svém základě stále ještě jemný závoj klamu a že by to chtělo jít dál. Ale toto jsou věci, které si každý musí uvážit sám pro sebe. úvaha

mikroskopická úroveň znovuzrovnání

Proces znovuzrovnání a umírání je někdy právem srovnáván se vznikáním, krátkým trváním a okamžitým mizením momentů myslí, ze kterých v nejvyšším smyslu náš život sestává. Realizace této překvapivé podobnosti nevychází z teoretické úvahy, nýbrž je výsledkem přímé zkušenosti pokročilé meditace. Vědomí a pocit "já" neexistuje mimo momenty myslí. Díky "zvětšujícímu" efektu velmi silné koncentrace může být vznikání a zanikání mentálních formací zakoušeno jako velmi rychlý sled skutečného zrovnání, života a smrti. Mezi jednotlivými momenty myslí jsou totiž malé mezerky!

Na makro-úrovni přerovnání, v pojetí života za životem, stejně tak jako na mikro-úrovni momentu za momentem, jsou hlavní charakteristiky tohoto procesu prakticky stejné. V obou případech

- 1 za těmito procesy nestojí žádná vlastní trvalá entita "já"
- 2 je tu výsledná část (vipáka) a aktivní část procesu (kamma, *džavana*)
- 3 nic se nestěhuje z "předcházejícího" do "následujícího"
- 4 jediné, co spojuje "předcházející" s "následujícím" je vztah příčiny a následku.

Před mnoha lety jsem viděl v televizi poutavé představení "padajících dominových kostek". Ve velkém sále tým mladých lidí několik dní připravoval dlouhé řady stojících dominových kostek - možná více než 50 000 - přesně si již nevzpomínám. Před televizními kamerami vedoucí týmu pak jemně strčil do první kostky takže spadla na druhou kostku. Druhá kostka ztratila svoji rovnováhu a padla na třetí, třetí na čtvrtou a představení začalo. Trvalo přes pět minut. Byla to uchvacující podívaná: velmi promyšlené, pečlivě a vtipně připravené přímé i zahnuté řady padajícího domina vytvářely na zemi velice působivé obrazce a přihlížející diváci mnohokrát propukli v ovace a aplaus.

Tento krátký pořad v televizi můžeme chápat jako přirovnání, které schematicky vystihuje podstatu přerovnání. Poslouží nám jako názorný obraz jak v měřítku moment za momentem, tak i v pojetí život za životem. Žádná z kostek domina nezměnila své místo, žádná část předešlé kostky nepřešla do té následující. Přesně řečeno, nemůžeme ani říci, že by počáteční impuls putoval celou řadou padajících dominových kostek do vzdálenosti několika set metrů. Impuls, působící mezi první a druhou kostkou, nebyl totožný s impulsem mezi druhou a třetí. Jednalo se pouze o sled stále nově se vytvářející příčiny a následku. Předchozí následek se stal příčinou nové situace a nového dění.

Samozřejmě, žádná hmota umírajícího těla nepřechází do nového života - a myslím, že tomu docela rádi budete věřit. Bylo by ale správné vědět, že v původním Buddhismu ani žádná část myslí, žádné "já" nebo duše nepřechází ze starého života do toho následujícího. Nová existence si znovu vytvoří svou ideu "já" a "můj". Existuje znovuzrovnání, ale nikdo se znovu nezrodí.

Stejná návaznost, která spojuje včerešek s dneškem spojuje i minulou existenci s touto. V Buddhově nauce to není žádné skutečné kontinuální "já", nýbrž posloupnost příčiny a následku.

zažloutlá fotografie

Buddha učil střední cestu - cestu, která se vyhýbá extrémům. To je často špatně chápáno. Buddhova střední cesta není cestou ústupků a kompromisů. Z důvodu slabosti a nevyváženosti upadá naše mysl snadno do krajností, extrémů, disproporcí, do té či oné jednostrannosti. Je obtížné udržet střední kurs moudrého člověka.

Jeden z důležitých mezníků v rozvoji "pravého porozumění" reality života je hluboký prožitek (nebo alespoň důkladné teoretické pochopení) "neosobnosti" všech mentálních a materiálních fenoménů a procesů našeho bytí (*anattá*). (Anagarika Munindra ilustroval tento vhléd do charakteru vlastní mysli a těla následujícím přirovnáním: "Hezký dům, otevřená okna, otevřené dveře, zapnuté světlo, prostřený stůl - ale nikdo tam nebydlí.") Jak zdůraznil Ctihodný Nyanatiloka, bez pochopení neosobní povahy života stále budeme mít tendenci zabloudit do některé z mnoha teoretických slepých uliček. Pokud lidé uvažují například o Nibbáň, mnohdy se domnívají, že je to stav, ve kterém budou žít věčně, anebo druhý extrém, kde "já" a "můj život" bude definitivně zlikvidován. Obě tyto představy stejně zkreslují jednoduchou, ale neuchopitelnou skutečnost Nibbány. Neexistuje žádné skutečné "já", které by mohlo žít věčně, neexistuje "já", které by mohlo být anihilováno. Nibbána je mnohem jednodušší než toto všechno; prosté odklonění od veškeré touhy a žádosti. Nibbána je velmi skutečná, dosažitelná kdykoli a kdekoli. Nicméně je principiálně nemyslitelná a z definice nepředstavitelná.

Ještě zřetelněji můžeme potkat různá přepadnutí ze Střední cesty, uvažujeme-li o znovuzrození. Lidé si při tom představí, že "já se znovu zrodím", nebo "má duše bude znovuzrozena", nebo "já zemřu a rozpustím se v nic", nebo "ta bytost v příštím životě bude někdo jiný", nebo "já" se rozpustí a smrtí kompletně skončí", atd. Chceme-li být přesní, všechny tyto názory jsou v základu nesprávné protože přímo nebo nepřímo předpokládají existenci nějaké reálné entity "já", která může být znovuzrozena nebo anihilována.

V našem denním životě bychom měli uplatnit tolik moudrosti, kolik je jen možné. To zahrnuje citlivost pro to, co je vhodné a účelné. Sdělíme-li příteli, že "příčinný sled mentálních a materiálních fenoménů konstituující zdánlivou bytost zvanou "já" byl minulý měsíc dva týdny na Mallorce", domnívám se, že to neposlouží svému účelu.

V denním životě potřebujeme užívat pojmy, včetně pojmu "já", "ty", "on", "osoba" atd. Na úrovni konvenční reality uznáváme naši identitu z mnoha dobrých důvodů. Ulpění na tomto "já" je tam však navíc.

Tak jako jsme byli zrozeni do tohoto života se zřetelnými sklony a predispozicemi - aniž bychom rozuměli, proč jsme takoví, jací jsme, aniž bychom si pamatovali kammické spojitosti a vztahy - právě tak se "z ničeho nic" narodí "někdo" v budoucnu, s konfigurací jasných tendencí a dispozic a bude vystaven následkům jednání někoho z předešlé existence. Bude sklízet ovoce činů celé linie "kammických předchůdců".

Zvažme následující: Když blízcí přátelé a známí přijdou na oslavu vašich narozenin a vy jim po večeri ukážete své rodinné album, pravděpodobně budete komentovat ty staré zažloutlé fotografie: "No a tohle jsem já, když mi byly 3 měsíce!" - a všichni se začnou smát. Stejně tak jako uznáváme svojí identitu včerejšího dne a předchozích let, měli bychom také na praktické úrovni života uznávat příčinnou spojitost s minulými a budoucími existencemi a - to nejdůležitější na tom - přijmout plnou odpovědnost za okolnosti, ve kterých se nacházím a za celý svůj život.

Pro usnadnění chápání si můžeme představit nějakou určitou bytost v řadě za sebou jdoucích existencí jako proud neosobní životní energie nebo životní vibrace. Tím se zbavíme představy, že individuální osobní "já" se přerokuje.

Představa, že ta bytost v předchozím životě jsem byl já sám je stejně nepřesná, jako představa, že to byl někdo jiný. Ani jedno z těchto dvou pojetí není zcela správné. Nicméně na úrovni konvenční reality se běžně užívá forma identifikace: " ...V jednom ze svých minulých životů se Bodhisatta zrodil jako opice...".

I když se rozhodneme neoznačovat naše kammické předchůdce v minulých životech jako "já", budme ohleduplní k bytosti, která bude následovat naši kammickou linii zítra a v příštím životě.

Bud'me zodpovědní za to, co děláme, jak myslíme, bud'me zodpovědní za naše emoce a kultivujme moudrost. Abychom se cítili dobře ve své existenci, musíme se snažit udělat to nejlepší se svým životem.

Buddha mluvil velmi často o životě po smrti a kritizoval ty, kteří zastávali jiný názor. Když však někdo začal být ohledně tohoto tématu příliš zvědavý, Buddha mu dal jen nepřímou odpověď. Při jedné konkrétní příležitosti Buddha nezaujal k otázce budoucích životů žádné definitivní stanovisko a projevil svou moudrost velmi pragmatickým a úsměvným způsobem: "Budete-li konat dobro, i kdyby žádný další život po smrti neexistoval, i tak vám to přinese mnoho dobrých výsledků ve vašem současném životě a moudří lidé vás budou chválit. Jestliže ale existence po smrti pokračuje, kromě všech těch dobrých věcí přijdete po smrti navíc do nebe - a tak zvítězíte na obou stranách."

Příležitostně Buddha zmiňoval příběhy ze vzdálené minulosti, aby svým žákům ukázal kammické příčiny některých konkrétních událostí. Na konci svých vyprávění obyčejně identifikoval postavy dávných příběhů se současnými osobami, kterých se událost týkala.

Buddha zjevně neučil doktrínu kammy a znovuzrovnání proto, aby povzbudil spekulativní fantazie o vlastní minulosti a budoucnosti. Nauku kammy přejal a upřesnil především proto, aby ukázal některá ze základních pravidel, podle nichž se události této podmíněné skutečnosti odvíjejí. Své učení formuloval, aby poukázal na neuspokojivou a dokonce nebezpečnou situaci všech bytostí v samsáře. To byl silný podnět k praxi a aplikaci Dhammy.

Nauka o kammě, znovuzrovnání a samsáře ilustruje existující skutečnost velmi hluboce a obsažně. Netvrdím, že je to jediný možný obraz skutečnosti. Horu můžeme vyfotografovat z mnoha různých stran. Ale toto zobrazení považuji s odstupem za to nejlepší, které v současné době máme k dispozici.

Kamma ovlivňuje naši existenci mnoha zásadními způsoby, ale nikdy by neměla být chápána jako nezměnitelný osud. Podle dávných nauk nejdůležitějším a nejdalekosáhlejším následkem naší minulé kammy je zrození samo, znovuzrození v některé určité úrovni existence. Jedná-li se o lidskou sféru života, kamma vybere místo narození, zemi, rodinu, rodiče: tyto klíčové okolnosti našeho života, které prakticky vůbec nemůžeme ovlivnit, jsou řízeny minulou kammou.

A co k tomu dodává Abhidhamma? Vznik myslí a těla v okamžiku početí, stejně jako i neustálé vznikání myslí a těla v průběhu celého našeho života je *vipáka vatta*, to znamená následek našich minulých momentů vůle. Konkrétněji řečeno to znamená, že dané skutečnosti našeho života, jako např. základní kondice naší myslí a těla, mentální a tělesné vlastnosti a kvality, zdraví, naše krása (a ošklivost), náš hlas a ostrost našich smyslů, inteligence, naše dovednosti, ale částečně i popularita a společenské postavení, to vše jsou kammické následky našich minulých činů. Schopnost vzdělání, schopnost navázat kontakt s určitými lidmi a s jinými nikoli, schopnost mít jisté zaměstnání či řídit vlastní podnikání, schopnost dostat nebo vydělat peníze, duševní štěstí a strast atd., - těmito vlastnostmi a schopnostmi jsme vybaveni v souladu s vlastní kammou. Tyto podmínky samozřejmě dále ovlivňují způsob našich reakcí, našich preferencí a averzí, našeho chování atd. Ale pouze některé z konkrétních událostí našeho života mohou být považovány za přímé následky minulé kammy.

V konkrétním případě nevíme, co je a co není následkem naší kammy. Proto se musíme vždy plně snažit dosáhnout svých cílů. Podíváme-li se však zpět na náš život, náhle uvidíme a rozpoznáme vliv kammy zcela zřetelně. Uvědomíme si také tu sílu, s jakou kammická příčinnost působí na náš život.

V současné době se hodně mluví o genetice. Zdá se být prokázané, že mnohé tělesné, ale i některé mentální predispozice našeho života jsou zakódovány v genetickém materiálu, který dědíme po našich rodičích. Důležitá část našich mentálních dispozic se projeví již v ranném dětství.

Tyto mentální sklony dítěte vyvolají pozitivní a negativní konfrontace s okolím. Získané zkušenosti pak vedou k formování základních psychologických vzorců našeho chování a reagování na situace. Některé z těchto charakteristik pak provázejí člověka prakticky po celý život. Psychologie a genetika však nejsou v rozporu s učením kammy. Jak staré texty naznačují, nejsou to rodiče, kteří si zvolí své děti. Je to kamma té vznikající bytosti která "vybere" příslušné rodiče!

Jedna z hlavních okolností, která mi v praxi výmluvným způsobem připomíná funkci kammy a přerazování, je průběh mého vlastního života. Cítím zřetelně, že se jedná o jednu vyčleněnou stránku velmi dlouhého a rozsáhlého románu (- s občasným nádechem sci-fi, obávám se).

Bytosti nepřicházejí do života "prázdné". Vzpomínám na dobu mého mnišského studia v Rangúnu. Na rozdíl od ostatních klášterů, kde se normálně přživuje množství polodivokých psů, v naší škole žilo velké množství koček. Jejich počet se měnil skoro každý týden. Koexistence školního osazenstva a koček na relativně malé prostoře vedla k přirozenému sblížení obou úrovní života. Věděli jsme, že každá kočka má velmi jiné chování. S jistým překvapením jsem pozoroval, jak vyhraněné "osobnosti" a různé charakterové rysy mají i koťata prakticky od prvních dnů svého kočičího života.

Naše věda pracuje intenzivně na novém paradigmatu, na novém způsobu vnímání skutečnosti. Nemyslím si, že princip vědy je v tomto ohledu zcela beznadějný. Někdy jakoby vidím možnost, že by se věda postupně mohla dopracovat a propracovat až k otevření se celé realitě, celému spektru a různým úrovním reality. Za takových okolností by se z ní dost možná stal hlavní "spirituální" směr příští doby. Vždyť celá mystika, osvícení, zření, realizace, magické síly... - k čemu myslíte, že se vztahují? Evidentně k "jiným" úrovním "vyšší" reality, není-liž pravda. K různým druhům komplexnější znalosti a rozšířenějšího přístupu k realitě, pokud možno k **celé** realitě - k té pravější, skutečnější, úhrnější, k té, která je méně deformovaná a lidsky limitovaná.

I kdyby podobný vývoj měl nastat, jsme ještě velmi daleko. V každém případě ten neúplný a nesouvislý obraz skutečnosti, který může věda nabídnout dnes, nesnese srovnání s hloubkou vhledu do skutečnosti, dosaženou mnohými lidmi a bytostmi jako vedlejší produkt jejich spirituální cesty. (Ale přiznávám, že i spirituální zření mívají na úrovni relativní reality svoje slabá místa a nejasnosti.)

Druh vědeckého poznání, kterého můžeme v této době nabýt, nás spíše zatěžuje. Zdá se, že věda má před sebou ještě dlouhou cestu, než dosáhne druhu poznání, které osvobozuje. Snad v příštích stoletích začne být věda nejen více a více znalá a intelektuální, ale že se dopracuje i moudrosti. Doufejme.

Bytost se přerazuje do různých úrovní skutečnosti →

samsára

Samsára je označení pro nekonečně se opakující znovuzrozdávání do různých úrovní mentální a hmotné skutečnosti. Slovo samsára má mnoho významových barev: "koloběh života", "bloudit nahoru a dolu" nebo "putovat vkruhu nepřetržitě". Tyto přidružené významy dodávají pojmu samsára příchuť bezcílnosti, konečné bezúčelnosti a marnosti. Sled samsárických existencí je chápán jako nekonečná a mnohdy strastiplná pouť různými intenzitami nedokonalosti a nedostatečnosti. Plně osvícené bytosti se jakékoliv přerození v samsáře jeví jako "uvíznutí vpasti".

V Buddhově nauce skutečnost může mít rozdílnou "hustotu": různé "frekvence" myslí jsou doprovázeny různými "frekvencemi" nebo "hustotami" toho, co nazýváme hmotou. Většina z nás má alespoň letmou osobní zkušenost s různými úrovněmi vědomí. Jen málokdo bude schopen podat zprávu o rozdílných úrovních materiality.

Pro účel této kapitoly si doplníme význam slova "samsára" příbuzným pálijským pojmem "*lóka*" (svět) a specifickým pojmem "*bhúmi*" (sféra nebo rovina existence).

Druh vědomí v době smrti ovlivňuje existenční "frekvenci" nového života. Nevím, jestli umírající člověk potkává kostlivce s kosou, boha smrti Jámu či svatého Petra s jeho velkou knihou lidských hříchů. Z pohledu Dhammy smrt je spíše jako listonoš, který doručuje dopisy podle adresy na obálce. Proces smrti napíše na dopis adresu a směrovací kód. Tím může být nejprospěšnější nebo naopak nejzlobnější čin našeho života, může to být souhrnný, symbolický znak nějakých aktivit, které jsme vykonávali opakovaně, může to být některá ze vzpomínek, která se vynoří v čase umírání. Podle kammické kvality tohoto vnitřního obrazu nebo vzpomínky smrt vyústí v přerození do "lehkého" nebo "těžkého" typu reality. Kammický potenciál umírající osoby je ten "dopis", touha po existenci je jako známka, první moment vědomí nové bytosti vněkteré existenční úrovni je jako doručení toho dopisu. Můžeme si dokonce představit, že se jedná o elektronickou poštu, která dostihne místo určení téměř okamžitě.

Jednou lidé požádali Buddhu, aby vykonal rituály za zemřelou osobu. V jejich představě magická síla takového obřadu měla dopomoci zemřelé bytosti k přerození vnebi. Buddha je neposlal pryč. Jeho přáním bylo, aby tito lidé hlouběji pochopili povahu reality a funkci kammy. Truchlícím pozůstalým zadal zvláštní úkol: "Smíchejte kameny a máslo a pak vhoďte tuto směs do velké nádoby s vodou." Když překvapení rodinní příslušníci vše řádně vykonali, Buddha je pobídl: "Nyní zavolejte kněze a požádejte je, aby se modlili: Kéž ty těžké kameny vyplavou na hladinu, kéž lehké máslo klesne ke dnu!"

Theravádový buddhismus rozeznává jednatřicet rovin existence; svět lidí je pouze jednou z nich. Některé formy života jsou lidské existenci relativně blízko, jiné jsou velmi vzdálené. Svět zvířat je příkladem našich samsárických sousedů. Na straně materiality s nimi sdílíme stejný svět, na straně myslí se nacházíme na různých frekvencích. (Nemám na mysli ani tak domácí psy jako spíše hady, antilopy nebo včely.) Podle buddhistické kosmologie existuje ve "veškerenstvu" velké množství lidských světů. Stejně tak i ostatní existenční sféry jsou vsamsáře zastoupeny mnohokrát.

rozsah lidské zkušenosti

Přístup k "vnějšímu světu" nám umožňuje a zprostředkovává našich pět smyslů (a částečně snad také naše nedostatečně vyvinutá intuice). Pouze z těchto zdrojů, jenom těmito několika "kanály informací" se k nám dostávají údaje o našem okolí a našem těle. Z obdržených počitků naše mysl vytváří a sestavuje **obraz** (= představu) "vnějšího světa" a vlastního těla.

Kdykoli jsem přemýšlel o charakteru a rozsahu skutečnosti, vždy jsem dospěl ke stejnému závěru: Dokonce i z hlediska logiky je zcela nepravděpodobné, že by existovalo pouze to, co naše smyslové orgány mohou vnímat a registrovat. Když jsem si představil raná stádia života na této planetě a postupný vývoj smyslových ústrojí prehistorických tvorů, vždy jsem došel k závěru, že i naše současné smyslové vybavení vnímá a rozeznává pouze velice úzkou výseč reality, pouze ten segment, který je relevantní pro náš pozemský život. Mnohem větší část reality nám jednoduše zůstává skryta, neodhalena, leží mimo dosah našich smyslů.

Kdybychom si chtěli tuto situaci nějak zobrazit, tu nejužitečnější analogii bychom pravděpodobně našli v oblasti fyziky: elektromagnetické vlny. Pro ty, kteří nejsou s tímto tématem obeznámeni, bych stručně shrnul, že různé typy elektromagnetických vln mají sice velmi odlišné vlastnosti, některé významné charakteristiky jsou jim ale společné: všechny se šíří rychlostí světla, všechny podléhají interferencím atd. Počínaje nejnižšími frekvencemi rozlišujeme AM-radiové vlny, televizní vlny, FM-ultrakrátké radiové vlny, radarové vlny, mikrovlny, infračervené záření, viditelné světlo, ultrafialové světlo, rentgenové záření, gama-radioaktivní záření a kosmické paprsky. Všechna tato pásma odlišuje především jejich vlnová délka: přes půl kilometru v případě nejdelších radiových amplitud, kolem 0,0005 milimetru v oblasti viditelného světla a 0,0000000000000001 milimetru v případě mezihvězdného záření. A jak citlivý je člověk k elektromagnetickému vlnění? Nevnímáme ani radiové, ani televizní vlny ačkoliv ty stovky hlasů a obrazů doslova pronikají našimi hlavami. Naše smysly neregistrují ani radarové, ani kosmické paprsky. Necítíme dokonce ani smrtelné dávky radiace či rentgenového záření. Ultrafialového záření si všimneme, až když si na slunci spálíme záda. Jediný fragment celého spektra elektromagnetických vln, který je člověk schopen přímo vnímat, je ta extrémně úzká oblast viditelného světla s vlnovou délkou mezi 0,000 4 a 0,000 8 mm a sousedící infračervené záření v rozpětí 0,0008 až asi 0,3 mm. Není to neuvěřitelné?

Obdobným způsobem také chápou různé existenční roviny veškerenstva: představuji si je jako rozdílné "frekvence" reality. Setkávání a částečné prolínání s jinými úrovněmi existence se i na zemi vyskytuje velmi často, těchto "doteků" si ale zpravidla nevšimneme. Dle starých textů i pozorování mnoha výjimečně citlivých jedinců sdílíme naši Zemi nejen se zvířaty, ale i s jinými bytostmi našeho samsárického okolí: s duchy, démony a s některými druhy nižších nebeských bytostí ("*déva*"). Dětské pohádky a některé z příběhů UFO možná nejsou ani tak "pohádkami" jako spíše docela zajímavými záznamy samsárické difúze existenčních sfér. Naši předkové byli pravděpodobně v tomto směru mnohem otevřenější a vnímavější - jenže i zranitelnější. Dnes, i když tyto fenomény příležitostně zkříží zorné pole našich smyslů, většinou je ani nezaregistrujeme. Všimneme-li si jich podvědomě, naše vnímání není vybaveno je interpretovat. Naše mysl je v současné době příliš výlučně nasměrována na pozemskou frekvenci reality.

Se zdrcující pravděpodobností nejsme jedinými obyvateli Veškerenstva. Podle buddhistických textů se naše lidská realita nachází na spodním konci samsárické stupnice. Pod lidskou úrovní je klasifikována pouze říše zvířat, duchů, démonů a různé typy pekel. Směrem nahoru s námi sousedí šest druhů nebeských sfér. Všechny spodní světy, náš lidský a nejnižší nebeské říše představují ten obvyklý rozsah lidského přerozování. V procesu přerození bytost zpravidla mění rovinu existence vsouladu s kammou, která se aktivuje v době smrti. Texty naznačují, že bytost se přerodí i do nižší andělské sféry jen zřídka. Jak vzácné potom musí být znovuzrození do vyšších existenčních rovin!

Nad nebeskými sférami je šestnáct jemnohmotných říší "bohů". To jsou již zcela odlišné druhy reality. Matérie těchto božských světů má podstatně jemnější charakter, pozemské formy hrubé hmoty se zde nevyskytují již vůbec. Kromě zcela zjemněných mentálních funkcí, smyslové vybavení těchto bytostí je omezeno na vnímání vizuálních a sluchových jevů. Délka života se zde počítá na eony.

Ještě čistší a subtilnější jsou čtyři nehmotné sféry. Na těchto úrovních matérie neexistuje vůbec.

Blažené bytosti těchto existenčních rovin jsou oproštěny od jakékoli tělesnosti a jsou vybaveny pouze nejčistším druhem mysli. Bez hmotné skutečnosti neexistují zde nejen žádné materiální objekty a tvary, ale ani smyslové orgány a s tím spojené smyslové funkce jako zrak, sluch, čich, chuť a hmat. Komunikace v našem slova smyslu na této úrovni není možná.

Když mluvíme o různých rovinách samsárické existence, míníme tím vždy obojí, jistý druh mysli prováděný odpovídajícím typem materiality. (Jedinými výjimkami jsou zmíněné čtyři imateriální sféry a jedna těžko představitelná oblast jemnohmotných bytostí bez mysli.)

Vedle mysli a materiality, čas je další velké mystérium existence. Základní formě mentálních a materiálních formací Abhidhamma přisuzuje vysoký stupeň reality. Pojmu času ale nejvyšší realita přisouzena není.

Čas je v samsáře velmi relativní fenomén, který plyne v různých existenčních sférách nestejnou rychlostí. Také délka života je v samsáře extrémně různá a vzrůstá s každou vyšší úrovní existence nepředstavitelně. Možná, že existuje vztah mezi rychlostí času a "hustotou" mysli a hmoty. Zdá se, že čím jemnější je rovina existence, tím pomaleji se čas odvíjí. Některé pasáže v textech naznačují, že plynutí času v těchto oblastech je extrémně odlišné od našeho pozemského: sto let na Zemi odpovídá jednomu dni v nebi *Távatimsa*. Na druhé straně ale můžeme velmi těžko odhadnout, jak vyšší bytosti plynutí svého času vnímají a prožívají. Vždyť i pro nás lidi - neodvisle od křemíkových hodinek - čas ubíhá při různých příležitostech velmi nestejnoměrně.

Doba života v nehmotných existenčních sférách je považována za nejdelší. Některé duchovní tradice udávají "věčnost" jako charakteristiku existence božských bytostí. Zůstává nejasné, co kdo označením Bůh nebo Bůh vlastně rozumí. Je-li bohem ale míněna bytost, pak z hlediska Buddhovy nauky by ta tzv. "věčnost" měla být spíše chápána jako *asankheyya* - životní období "Velkých bohů". Je to nepředstavitelně dlouhá časová perioda, časové nevysovitelno, které je považováno za nezměřitelné. Čtyři takové *asankheyya* se rovnají časové propasti zvané *mahá-kappa*. Probudíme trochu svou představivost: Ve starých komentářích je délka existence v nehmotných sférách udávána v rozpětí 20000 až 84000 *mahá-kappa*. Ve snaze přiblížit tyto údaje pojmům současné doby, dovolím si to zde s jistým úsměvem interpretovat jako období 84000 "Velkých třesků". Přerození v jemnohmotných a nehmotných sférách může být dosaženo pouze realizací pokročilých stupňů v meditaci *samatha*.

O Nibbáně je řečeno, že je bez minulosti a bez budoucnosti. Nibbána je považována za bezčasovou.

Když zde probíráme celé to spektrum existenčních úrovní směrem "zespoda nahoru", tzn. od nejnižších oblastí až po nehmotné sféry, postupujeme směrem zvyšující se čistoty, jemnosti a subtility mysli i materiality. Je možná zajímavé si uvědomit, že podobným směrem se v principu také vyvíjí meditace soustředění (*samatha*). Tento typ meditace vede v k množství barvitých realizací jako např. k transcendenci smyslovosti, k transcendenci ega do velké Jednoty všeho se vším, k realizaci nekonečnosti a neohraničenosti vědomí apod. Různé stupně meditačních vnuřů (*džhány*) jsou také označovány jako jemnohmotné a nejvyšší čtyři jako nehmotné.

Snad se hodí na tomto místě ujasnit, že v meditaci *vipassaná* čistota a zjemnělost mysli není indikátorem pokroku vhedu. Základní mentální čistota je primární podmínkou každého smysluplného duchovního vývoje, ale pokročilé formy *samathových* vnuřů jsou v meditaci *vipassaná* brány jako prospěšné, nicméně nepovinné rozšíření výcviku. Vhled *vipassaná* má proniknout nejen vrstvami pojmové i nadpojmové relativní reality. Ve své kulminaci vhled potřebuje proniknout třemi oponami nevědomosti: iluzí stálosti, iluzí skutečného samsárického štěstí a iluzí nějakého vlastního neměnného centra či esence označované často jako "já", duše,

"Vyšší Já" apod. Podmínkou pro tuto realizaci není bezedný klid, transparence a stálost mysli, nýbrž úplné "odulpění", neztotožňování a neodvislost od jakéhokoliv druhu prožívání.

materialita

Předcházející kapitoly tohoto pojednání jsou psány velmi volným stylem, nicméně v úzkém souladu s Buddhovým učením. Podložit následující úvahu o "nehmotnosti" hmoty citacemi z Pálijského kánonu by bylo obtížnější, ale i to je možné. V textu Samyutta Nikkaja 22,95 nalezneme místo, kde Buddha přirovnává hmotu ke "kusu pěny" a k "bublinám na řece Ganze".

Všichni jsme velmi navyklí vnímat hmotu jako pevnou, předmětnou, stabilní a substanciální záležitost. Na následujících stránkách ohýbám pravdu vědomě a záměrně na druhou stranu a snažím se poukázat na neuvěřitelnou "nepředmětnost" hmoty. Abhidhamma theravády nedeklaruje materialitu v konečném smyslu ani jako substanciální, ani nesubstanciální a ponechává tento subtilní bod otevřený.

Když se meditující podrobí systematickému výcviku v některém specifickém barmském klášteře, možná, že se jeho meditace přiblíží k zážitku nejzazší skutečnosti a celé jeho prožívání se mu ukáže být pouhým velmi dynamickým procesem vznikání a zanikání mentálních a materiálních jevů. Označit materialitu této úrovně jako hmotnou anebo nehmotnou se stejnou měrou nehodí, protože to nevystihuje charakter a podstatu takové zkušenosti. Nicméně nehmotné chápání materiality je podle mého názoru pravdě blíže a také výmluvněji poukazuje na nepopsatelnou povahu hmoty. Vědoucí učitelé se shodnou na souhrnném závěru, že hmota, jak ji známe, je viditelným projevem neviditelných sil a kvalit.

Buddha by si jistě byl nepřál, aby jeho žáci příliš hloubali nad těmito věcmi. Racionální mysl nemá velkou šanci uspokojivě obsáhnout tuto úroveň skutečnosti. Dostaví-li se vzhled tohoto druhu, je to v pořádku. Zůstane-li celá tato oblast mimo zřetel meditujícího mnoho neznamená. Správný vývoj meditace se může odvíjet i jiným způsobem.

Důvod, proč jsem zde zařadil tuto úvahu, netkví v tom, že bych si chtěl pohrát se zajímavým intelektuálním námětem. Nehmotné chápání materiality mi dovoluje popsat a vysvětlit existenční roviny mnohavrstvé samsáry logičtějším a souvislejším způsobem.

Přeji hezký výlet.

Úvahy o samsáře vedou mysl do neobvyklých poloh. Mnohdy si při tom položíme otázku, jak dalece jsou ty ostatní roviny existence pevné, tvrdé a substanciální? Existují-li vůbec, nejsou bytosti jiných světů tak trochu průhledné a prostupné? A v případě, že mají také nějaké nohy, nemůže například omylem jedna projít skrz druhou? Myslím, že odpověď by mohla znít následovně: Hustota našeho materiálního světa nemá základ v nějaké skutečné plnosti, hutnosti a předmětnosti hmoty, nýbrž v našem dojmu o její plnosti a masivnosti. Zrozením do některé existenční formy jsou bytosti automaticky naladěny na určitou frekvenci mysli a materiality. Mírou intenzity iluze "hmotnosti" vnímají pak objekty jejich světa jako zcela hutné, celistvé a substanciální.

Náš svět se nám jeví tak realistický: Můžeme postavit dům z cihel a on se nerozpadne, můžeme přejít řeku po mostě a nepadneme do vody. Právě tak i obyvatelé jiných existenčních rovin vnímají své světy jako plně reálné, pevné a materiální. Když Thorwald Dethlefsen ve svých esoterických přednáškách pojednával o relativnosti našeho hmotného světa, použil následující analogii: Ve snu máme také silný pocit materiální skutečnosti. Když se nás snaží dostihnout nepřátelé a příšery, vyběhneme horempádem po snovém schodišti a ty schody se pod námi neprolomí. Jsme-li

uzamčení v pokoji bez možnosti úniku, nemůžeme se dostat ven! Pak se náhle probudíme a pokusíme se tomu usmát: "Uf, byl to jen sen!" - ale jakou myšlenku potom pošleme tomu propocenému pyžamu?!

Na rozdíl od mnoha esoterických učení, Theravádský buddhismus nezastává postoj, že by naše tělo a hmotný svět kolem nás byl pouhým druhem kolektivní halucinace. Původní učení, jak ho formuloval Buddha, vykazuje vždy zřetelný sklon k praktické stránce věci a systematicky se vyhýbá teoretickým spekulacím, ve kterých můžeme snadno strávit celý svůj život.

V Theravádě je okolní svět považován více-méně za reálný, Buddhovo učení ale rozeznává různé stupně této reality. Příklad snového světa jsem použil pouze proto, abych poukázal na relativnost "hmotnosti" tzv. materiálního světa.

Rozsáhlé a nákladné průzkumy na poli jaderné fyziky vedly ke zjištění, že atomy hmoty jsou především nesmírně prázdné. Představíme-li si například jeden atom železa zvětšený do velikosti stadionu, jádro tohoto atomu by bylo mnohem menší než fotbalový míč; mělo by velikost asi tak lískového oříšku. Vír elektronů okolo jádra je považován za téměř imateriální. Dokonce i v samotném atomovém jádru fyzikům dělá potíže nalézt něco prokazatelně hmotného. Je pro nás velmi obtížné srovnat si tuto vizi nukleární prázdnoty jednoho atomového oříšku každých tři sta metrů s naší zkušeností - řekněme kladiva: symbolu tvrdosti, hutnosti a pevnosti, není-liž pravda.

Také v pokročilé meditaci se vjem hmoty zjasní a zpřesní do vnímání čtyř "elementů" (*mahá bhúta*), nebo přesněji do vnímání čtyř typů různých materiálních charakteristik. Představa hmotných předmětů se rozplývá a meditující se dostává k poznání toho, co je na "hmotě" pro nás jediné plně reálné: dostává se k zážitku elementárních charakteristik jako tvrdost, struktura, měkkost, tlak, rozsah, pohyb, stabilita, teplota, barva atd. Tyto "materiální vlastnosti" jsou konečnou, nejzazší skutečností hmoty, jenže - jak už možná cítíte - samy o sobě tyto vlastnosti žádnou "hmotnost" nemají. Když zažijeme tvrdost, tíhu, barvu, tvar: na tom přece není nic hmotného nebo předmětného. V nejvyšším smyslu ani na samém počítku "hutnosti" nenalezneme nic hutného a na ponětí "hmotnosti" nic opravdu hmotného. To naše vnímání, naše konceptuální mysl vytváří z těchto holých smyslových vjemů **představu** substanciálního hmotného těla, hmotných předmětů, hmotného vesmíru.

Na úrovni nejzazší, pravé reality je hmota zcela jiný fenomén než na úrovni "světa kolem nás", jak ho obvyčně prožíváme v našem denním životě. Způsob, jakým vnímáme a nazíráme materialitu, se mění a posouvá s prohlubujícím se vhledem *vipassaná*. Co se především mění, je poměr čistého vnímání a přídavných mentálních konstrukcí. V našem běžném životě je skutečnost čistých smyslových vjemů prakticky udušena bujením interpretujících pojmů a představ. Jednou z funkcí barmské meditace *vipassaná* je očistit vlastní zážitek od vrstev konceptuálních přemaleb, abychom mohli vidět věci více a více tak, jak skutečně jsou.

Pojmy jsou mentální konstrukce, které si vytváří naše mysl. Do této kategorie spadají všechny mentální reprezentace věcí, předmětů, procesů, akcí, kvalit apod. Dalo by se říci, že pojmy jsou jako obrázky nebo fotografie pravé skutečnosti. Pojmy mají dvě "vrstvy" nebo dva stupně. První je stupeň jazyka, slov, označení, jmen a konceptuálního myšlení. Druhý stupeň tvoří neverbální významy a představy za těmi slovy a myšlenkami.

Verbální a neverbální druhy pojmů většinou vystávají v naší mysli společně a navzájem se podporují. Někdy se ale tyto dvě úrovně pojmů mohou vyskytnout i odděleně. Když myšlení v naší mysli ustane, neznamená to ještě, že by mysl byla plně mimo oblast pojmů. Většinou se v takové zážitku stále ještě nacházíme v oblasti druhé úrovně pojmů, kdy věci vnímáme v kategoriích funkce, vhodnosti, použitelnosti, obeznámenosti, přiměřenosti, potřeby atd., a v kategoriích jejich vnějších znaků jako např. tvar, velikost, umístění, váha, vztah k ostatním věcem atd.

Když v meditaci nedovolíme pojmům okupovat mysl a zredukujeme funkce vnímání na holé minimum, vnímání hmoty (i všech ostatních předmětů vědomí) se rozloží, rozvine do vnímání různých "ponětí" ("*dhamm*"), tj. do vnímání základních prvků (= komponentů) nejzazší reality. Toto "rozkládání-rozvíjení" může mít různé intenzity. Proud zkušenosti může pokračovat jako předtím, ale naše mysl přestane vytvářet ty obvyklé mentální konstrukce okolo smyslových a mentálních vjemů, přestane se prožívání "zmocňovat" a "uchopovat". Meditující pak může poznat, že ona "ponětí" jsou vlastně jakési "mentální cihly" ze kterých je celý náš svět, celá naše relativní skutečnost vystavěna. Na tomto stupni vhledu jsou i pevnost a hmotnost rozpoznány jako pouhé počítky, "ponětí", které zapřičiňují, že věci nám připadají masívní a substanciální.

To, že se předměty jeví jako pevné a kompaktní, způsobuje jedna z funkcí tzv. "elementu země". Když "montážní" a "sestavující" aktivity našeho vnímání dočasně ustanou, všechna ta "ponětí" (= "mentální cihlyčky") se stanou zjevnými. Podobají se potom tak trochu různým barvám malířovy palety, připraveny sestavit další obraz. Na obvyklé úrovni prožívání mluvíme o našem těle, materiálním světě, předmětech, prostředí, kosmu. Na stupni nejzazší reality je tzv. hmota vnímána jako pouhý materiální "fenomén". Myslím, že cítíte ten podstatný rozdíl.

Ještě zřetelněji si můžeme uvědomit rozdíl mezi konvenční a konečnou realitou na příkladě televizního programu, který jsem již zmínil v první části.

Náš životní příběh se odvíjí na obrazovce našeho vědomí. Naše žití se v mnoha směrech podobá situaci, kdy sledujeme televizní program a jsme do něj zcela absorbováni. Cílem meditace *vipassaná* je vidět realitu takovou, jaká skutečně je. V rámci našeho přirovnání to znamená začít čím dál víc rozumět práci autora epizody, producenta, režiséra, herců, kameramana, osvětlovačů a střihačů. S postupujícím porozuměním a vhledem připisujeme stále méně důležitosti samotnému ději příběhu. Míhotavé obrázky na obrazovce ztratí postupně svoji přitažlivost a my začneme vnímat zapnutý televizor. Nakonec si možná uvědomíme i obrazovku, po které létá v řádcích světelný paprsek a vytváří obraz.

Skutečná realita televizního filmu je tak malá! Zavraždění milenci nejsou skuteční; celý příběh je pouhou fantazií autora. Všechny filmové role jsou předstírány profesionálními herci. Mnoho druhů filmových triků je použito k zesílení efektu, aby divák zcela podlehl iluzi. V době sledování programu jsou skutečné pouze magnetické impulsy na videopásce ve studiu, televizní vysílací vlny, zapnutý televizní přijímač a světelný bod, který kmitá po obrazovce. Obdobně drastický je posun z relativní reality k té nejzazší.

Na druhé straně bychom si neměli myslet, že náš relativní svět je úplně neskutečný. Chyby a omyly jsou také fakta. Stejně tak i mylná, iluzorní představa má svoji jistou realitu - a co je nejdůležitější - má také své následky. Iluze, nevědomost a žádost jsou faktory, které nás drží v pasti samsáry, nikoliv pravá skutečnost.

Většina našeho snažení v životě je nasměrována - vyjádřeno symbolikou našeho přirovnání - na pořizování lepších "TV-přijímačů", na "chytání" lepších interaktivních programů a her, na budování citlivějších antén k příjmu jiných, "nebeských" kanálů vysílání atd. Buddha naproti tomu zřetelně radil tu "televizi" konečně vypnout.

Je tu ještě jedno téma, kterým jsme se dosud přímo nezabývali, takzvaná

"objektivní hmota".

"Objektivní hmotou" zde nazývám to "něco", co je zdrojem podnětů a impulsů pro naše smysly. Na předcházejících stránkách jsme se zabývali **zážitkem** "objektivní hmoty". Naše mysl

interpretuje všechny smyslové počitky svým vlastním způsobem v souladu s aktuální úrovní poznání a vzhledu a také v souladu s "frekvencí", na kterou je naladěna - o tom není pochyb. Měli bychom rozlišovat mezi impulsy a počitky, ze kterých naše mysl utváří obraz materiálního světa na jedné straně a "objektivní hmotou", jaká skutečně je, na druhé straně.

V souvislosti s "objektivní hmotou" se vynořuje řada otázek: Má tato "hmota" svoji vlastní nezávislou existenci? Může existovat bez mysli, která si ji uvědomuje? Existuje vůbec? Existuje "někde tam venku", nebo je to pouze nějaký produkt mé vlastní mysli? Je stejná pro nás všechny, anebo každý z nás žije ve svém privátním světě?

Mysl a materialita je v theravádové abhidhammě tou nejzazší (podmíněnou) realitou. Abhidhamma ale nedává žádnou odpověď na otázku, jak dalece pravdivě a jak přetvořeně či zkomoleně naše smyslové vnímání reprezentuje ony "objektivní objekty" (jestli vůbec reprezentuje nějaké vnější "objekty"). Zůstává na studentově úrovni vzhledu a vlastního poznání odvodit (anebo neodvodit) další souvislosti a konsekvence.

Pamatuji se, že když jsem byl velmi malý klučina, zavřel jsem jednou pevně oči a zeptal se matky: "Mami, vidíš mě?"

"Objektivní hmota" je zcela mimo dosah našeho chápání. Pro nás je nemožné si představit materialitu, aniž bychom k ní nepřipojili alespoň základní vrstvu pojmové interpretace a doprovodu. Jediná věc, kterou o ní můžeme říci s jistotou je, že není tím, čím se nám jeví být. Ne v tom smyslu, že by dláto bylo z pohledu vyšší reality měkké nebo kladivo lehké, ale spíše ve smyslu úplně odlišného druhu existence, než jaký normálně předpokládáme. ("Materiální objekty" by byly například viděny jako svazky oscilujících magnetických polí nebo jako různé typy narušení původní celosti atd.)

Obecně řečeno, není možné prožívat hmotu přímo, bez interpretace naším vědomím. Abhidhamma vysvětluje, že základní charakteristikou jakékoliv materiality je to, že materialita na rozdíl od mentálních procesů nemá schopnost "vědět". Materialitu si můžeme uvědomit jen když se stane předmětem našeho vědomí. Proto bude její podoba v naší mysli vždy úzce spojena s typem a úrovní vědomí a vnímání. Tzv. "okolní svět" ve skutečnosti můžeme zažít pouze prostřednictvím odlesků "objektivní hmoty" na citlivých částech našich smyslů, kde tyto podněty vyvolávají fyzické nebo chemické změny - například na sítnici našeho oka. (Samozřejmě si zde můžeme doplnit, že i naše tělo s jeho smyslovými orgány je něčím úplně jiným, než čím se nám jeví být.) Tyto impulsy-počitky se potom stávají objekty našeho vědomí a vnímání. Jak vidíte, je to dlouhá cesta např. mezi "láhví" v mé mysli a konkrétní formací "objektivní hmoty", ke které se představa láhve vztahuje.

Učení abhidhammy uznává existenci materiality "vně" naší mysli a v některých případech také v nezávislosti na vědomí. Jedná se ale vždy o existenci v rámci kauzality.

Podle abhidhammy je hmota (správněji bych ji měl nazývat *rúpa*; to je originální pálijské slovo) utvářena funkcí čtyř základních elementů (*dhātu*): země, vody, ohně a vzduchu. Toto je samozřejmě velmi zjednodušený popis. Pronikneme-li hlouběji do učení abhidhammy, elementy dostanou mnohem přesnější označení. Pozdější literatura vysvětluje *rúpu* jako složeninu submikroskopických částic srovnatelných s atomy, které vznikají a zanikají nepředstavitelně rychlým tempem. Tyto tzv. *kalápy* jsou tvořeny kombinací čtyř zmíněných základních elementů, které jsou nyní ale přesněji definovány jako různé "materiální vlastnosti": 1) rozsah, tvrdost ("země"), 2) soudržnost, tekutost ("voda"), 3) teplota, zrání ("ohně"), 4) podpora, pohyb ("vzduch"). K těmto čtyřem se přidružují nejméně čtyři další doprovodné vlastnosti jako barva, vůně, chuť, výživná esence a další.

Zde se opět hodí zmínit analogii míchání barev: stejně jako můžeme vytvořit všechny barevné odstíny smícháním tří základních barev, podobně je možné (v našem vědomí) vytvořit všechny

druhy materiality světa i celé samsáry kombinací čtyř *Mahá bhúta*, čtyř velkých elementů. Za zdánlivou "hmotnost" materiálních objektů je ale nejvíce zodpovědný element "země" - *pathaví dhátu*.

Snad nejpodivnější poselství o mysteriózním charakteru materiality nám posílá abhidhamma v definici původu nebo příčiny hmoty. Jako jedinou příčinu neživé, anorganické matérie abhidhamma zmiňuje "*utu*" - klima nebo teplotu. Toto vyjádření je těžké pochopit. I když vezmeme v úvahu, že "klima" je v abhidhammě pouze symbolický název pro mnohem komplexnější a detailnější fenomén, bez velmi pokročilých a abstraktních forem vysvětlení nebudeme schopni pochopit smysl tohoto výroku.

Samozřejmě, pokud bychom byli ochotni si vypůjčit vysvětlení z moderní fyziky, mohli bychom říci: Klima také znamená teplotu. Teplota představuje formu energie. Hmota podle teorie relativity není nic jiného než uložená nebo "uzamčená" energie $m = E/c^2$. Zde se staré učení neobvykle přibližuje k postoji moderní fyziky, avšak myslím si, že v osvětlených myslích "zřeců" dávných dob bylo jiné, pravděpodobně vyšší poselství.

Jako malé cvičení bych doporučil chápat hmotu jako "vykrytalizovanou" energii. Možná, že to není zcela správné pojetí, ale připomene nám, že způsob, jakým vnímáme náš svět, není jediný možný způsob a jistě ne ten "nejzazší".

hmotnost duchů

Úvahy o hmotnosti jiných rovin existence nás přivedou k hlubšímu porozumění naší vlastní reality. Jestliže náš lidský svět, tak jak jej známe, je vposledku vystaven z "materiálních ponětí" a konceptů, jiné roviny existence jsou na tom obdobně. Náš svět a náš život jsou naprosto relativní. Existence v jiných rovinách samsáry je také zcela relativní. Ale zacházejme s tímto zjištěním velmi opatrně: V našem životě, v našem světě - relativním jak jen může být - věci a události jsou pro nás skutečné a mají své plné následky. Utrpení samsáry je pro ty, kdo jsou v ní chyceni, zcela reálné.

Barvy, kterými Buddha zobrazil samsáru, jsou velmi ponuré, někdy dokonce hrozné: Všechny vyšší, blažené úrovně samsáry jsou osídleny velmi řídky. Většina bytostí se tísni v nízkých a nejnižších sférách existence. Život na lidské úrovni je prezentován jako období samsárické "dovolené". Pro většinu lidí pokračuje existence po smrti v některé z nižších sfér. Dosažení nebeského znovuzrození patří jen tomu málu bezúhonných.

V průběhu dějin mohli tradiční spirituální učitelé s úspěchem používat úděsného líčení pekel jako působivého prostředku, jak povzbudit lidi k duchovní praxi. Západní lidé současné doby se cítí inspirováni ke spirituální cestě spíše pozitivními hodnotami jako pravda, čistota, moudrost, pravost, vysoký morální standard, osvícení atd. Nicméně jedním bodem této kapitoly zůstává - držte si hlavu oběma rukama - že peklo, jak to tak vypadá, opravdu existuje!

Nevím, jak dalece berete nauku o kammě, znovuzrození a samsáře jako skutečnost a do jaké míry o ní pochybujete nebo s ní nesouhlasíte. I když vůbec nevěříte tomu, co prakticky všechna velká náboženství a duchovní směry celého světa nezávisle na sobě v té či oné formě prohlašují, udělejte si chvilku času a zkuste si představit, jaké by to bylo, kdyby náboženství měla pravdu. Nemusíte tomu všemu věřit. Jen si to zkuste podrobně představit spolu se všemi konsekvencemi, které by to pro vás mělo.

Kontakt s "vnějším světem" navazujeme pomocí pěti smyslů a mysli - to je vše. V meditaci to můžeme zažít jako místnost s pěti malými okny. Může to chvíli trvat, než si uvědomíme, že tato místnost nemá dveře, že se z ní nikdy nemůžeme dostat ven. Může to chvíli trvat, než si uvědomíme

plnou chuť samsáry: Jsme chyceni, jsme beznadějně polapeni, jsme uvězněni! Buddha učil Dhammu, aby ukázal cestu z vězení ven. Pouze ve stavu Nibbány samsárické vězení stejně jako i vězeň přestává existovat.

pár slov navíc...

Porozumět kammě, znovuzrození a samsáře není nezbytný předpoklad pro správné praktikování meditace *vipassaná*, je to ale velmi užitečné vybavení jak pro náš život, tak i pro náš pokrok na spirituální cestě. Toto trojí učení tvoří rámec celé Buddhovy nauky.

Před nedávnem různí učitelé představili inovující interpretaci Dhammy, která se zaměřuje na současný život a nechává minulé a budoucí existence víceméně stranou. Učení kammy, znovuzrození a samsáry má v tomto pojetí samozřejmě novou, pozměněnou pozici. Kamma je zde vysvětlena ve formě "okamžité" a "střední" perspektivy. Nemluví se tu tím pádem o plných následcích, nýbrž o tendencích k určitým následkům. Znovuzrození je pojímáno jako vznik a zánik každého momentu mysli; někdy jako vznikání a zanikání sebestředného pocitu "já". Sféry samsárické existence jsou interpretovány jako různé stavy a nálady naší mysli - takže silná nenávisť, vztek a agresivita je vlastně zážitek pekelného ohně, chtivost a stále se vracející smyslový hlad jsou jako krátkodobé mentální přerození do říše duchů. Když se v naší mysli rozprostře tupost a hloupost, klesli jsme na úroveň zvířat, smíšenina dobrých a špatných tendencí je typická pro lidskou úroveň existence. Když jsme závistiví, soutěživí a máme potřebu ovládat druhé, naše mysl se podobá mysli démonů. Jemná, inteligentní radost je náznakem života nebeských sfér, subtilní vědomí vysokých stavů meditačního pohroužení nese v sobě kvality srovnatelné s blažeností různých božských příbytků. Tato moderní interpretace Dhammy a nová aplikace nauky o kammě, znovuzrození a samsáře jistě odpovídá duchu Buddhova poselství, i když Buddha sám to tak neučil.

Mnoha lidem ze Západu tato "praktická", "pozemská" presentace Dhammy značně usnadnila přístup k Buddhovu učení a k meditaci *vipassaná*. Toto pojetí se drží stranou všech náboženských elementů a je tudíž vhodná pro lidi, jejichž mysl není rozšířena spirituální dimenzí víry. Rozhodně nechci snižovat hodnotu a význam této nové perspektivy. V jistém smyslu je snad dokonce blíže pravdě přítomného momentu ve smyslu "zde-a-nyhí". Ale měli bychom si uvědomit i její limity. Tato perspektiva nereprezentuje celou dimenzi Buddhova učení. Zaměřuje se na vybrané a k vlastnímu účelu přizpůsobené části nauky.

Druh inspirace a naléhavosti k praktikování Dhammy, který vychází z původní "plné" formulace učení není stejný jako druh inspirace, který načerpáme z nového, pragmatického přístupu. Pro mě osobně byla původní formulace učení velmi důležitá a velmi mi pomohla. Byla a stále ještě je jedním z ústředních podpůrných faktorů mé praxe Dhammy. Existují ale i jiné důvody, proč bychom se neměli odvrátit od původní formulace nauky: Jestliže pustíme ze zřetele nekonečné znovuzrozdování, ztratíme tím také povědomí dlouhodobých kammických vztahů a spojitostí. Zákan kammy se bude jevit nejasně a nezřetelně. Získáme tak neúplný a nesprávný obraz o rozsahu našeho samsárického "onemocnění" a stanovíme tím pádem nesprávnou diagnosu. To pravděpodobně povede k volbě nevhodného nebo nedostatečného druhu léčby.

Nevezmeme-li na zřetel extrémně dlouhá období času, těžko rozeznáme rozdíly mezi typy osvobození jak je prezentují různé spirituální směry. Například v transcendentních vnoření se mysl extrémně uvolní, povznese a zjemní, pocit odděleného "já" ustoupí. Výsledná jednota mysli, někdy vnímána jako "*unio mystico*" - mystické sjednocení, nebo jako jednota s Bohem, může pak v meditujícím vyvolat dojem konečného a definitivního vítězství a osvobození nad hrozbou samsárické mizérie.

Podle Buddhy jsou i ty nejvyšší samsárické pozice mysli stále ještě limitovány v mnoha směrech. Jsou stále ještě subtilně podmíněné a pomíjivé, jsou složeny z momentů vědomí, postrádají skutečný vhled do povahy mysli, těla a světa. Nejzazší závoj nevědomosti není zcela proniknut.

V Buddhově vizi nespočetných eónů, ve vizi naprosté nezměrnosti času je i tzv. "věčná" existence bytostí v božských sférách (stejně tak i v peklech) rozpoznána jako nesmírně dlouhé životní období, které přece jenom má svůj konec a vede k novému přerození.

Výsledek znovuzrození je prakticky vždy nejistý. Jestliže prospěšná kamma je spotřebována, nebo neprospěšná kamma se začne aktivovat, bytost v procesu znovuzrození zákonitě klesne do některé nižší anebo dokonce do nízké úrovně existence. Pokud probíhá proces smrti a znovuzrození, ani ta nejznamenitější existence neznamena skutečný konec samsárických trampot.

Kdyby se problém neuspokojivosti a utrpení týkal pouze přítomného a snad také toho prvního z příštích životů, bylo by po ruce mnoho řešení. Prakticky každý opravdový a hluboký duchovní směr by nabízel nějaký druh řešení a aktivní pomoci. Těžko bychom potom našli nějaký pádný důvod k podstoupení obtížné a náročné cesty osvobození v duchu Buddhovy nauky.

mnoho vrcholů na "Mount Analogue"

Západní studenti, kteří se často vyznají v mnoha duchovních disciplínách, zaujmají mnohdy názor, že všechny opravdové spirituální směry vedou na konci ke stejnému cíli. Tato myšlenka není správná. Je nesprávná nejen z hlediska teorie, ale i z pozice praxe a spirituální realizace. Jestliže po jistém výzkumu prohlásíte, že "všechny květiny jsou v podstatě to samé!", dívky a včely s vámi nebudou souhlasit.

Je pravda, že spirituální vývoj prochází prakticky ve všech duchovních směrech podobnými stupni mentálního čištění, podobnými obtížemi, vyskytnou se podobné překážky, ale i podobné vhledy a nové úrovně poznání; cesta vývoje prochází podél podobných mezníků a je ohrožována obdobným druhem spirituálních pastí.

Přesto, přinejmenším v konečných stádiích praxe, se cesty zřetelně liší a vedou k rozdílným podobám realizace, rozdílným typům osvobození a rozdílným výsledkům. Tímto tématem se můžeme podrobněji zabývat při jiné příležitosti.

Celou oblast spirituality můžeme přirovnat k obrovské hoře. Z každé strany a směru bude mít jiný tvar a jinou podobu. Navíc, vrchol na naší straně se nám bude jevit vyšší, než ostatní vrcholy - i kdyby tomu tak ve skutečnosti nebylo. To je zákon perspektivy. Spirituální krajina je tak mnohotvárná, rozsáhlá a barvitá!

Náboženství a duchovní směry se zpravidla zabývají určitým úsekem skutečnosti a jistou oblastí spirituální situace, nepostihují ale celý útvar hory. Ani Buddha zcela záměrně neodhalil vše. Nicméně v mých očích charakter jeho učení obráží ten nejobsáhlejší zorný úhel, kterého byl kdo schopen: Spektrum dimenzí sahá od subatomárních komponentů až po nesčíslné vzdálené světy a galaxie. Čas je pochycen v rozpětí od nepředstavitelně krátkých momentů myslí až k cyklickému vzniku a zániku nesčetných eónů. Frekvence jak vědomí, tak i existenčních sfér jsou jemně odstupňovány od nejhrubších k nejsubtilnějším. A nejdůležitější, učení předkládá cestu, která počíná v plné samsárické iluzi, nevědomosti a upoutanosti a která vede až k dosažení volnosti, vhledu a k realizaci Nibbány.

V panoramatické vizi "veškerenstva" Buddha rozpoznal, že neuspokojivost je universální, neodlučitelná vlastnost, která prostupuje všemi druhy a úrovněmi samsárické existence. Je snadné vidět utrpení hrubších typů vědomí a bídu nižších forem existence; je ale zapotřebí extrémně pročištěné vize a ostrého vhledu k rozpoznání základní neuspokojivosti v očividně krásných, jemných stavech mentálního pohroužení a v blažené existenci božských sfér.

Naše motivace k praktikování Dhammy se většinou skládá ze dvou částí: Někdy jsme motivováni

hloubkou moudrosti, krásou spirituální cesty a čistotou a dokonalostí jejího cíle. Inspiraci přicházející z této strany si můžeme představit jako "tažnou" sílu. Jindy jsme hluboce zklamáni nebo zraněni životem, dostaneme strach z utrpení a začneme se děsit hororů samsáry. Motivační pohnutky z této strany můžeme chápat jako sílu, která nás "tlačí" kupředu. Tyto dva typy inspirace se neobjevují ve stejnou chvíli. Je dobré mít přístup k oběma druhům motivace aby pokrok na spirituální cestě byl plynulý.

Esence Buddhova učení je tak nesmírně křehká. Když jsem se před nějakými třiceti lety poprvé setkal s Dhammou, nemohl jsem pochopit a uvěřit, že toto subtilní učení přežilo v rukou lidí tak dlouho. Lidé obvykle pozmění, překrutí a zdeformují pravdu ten samý den - a zde leží propast dvou a půl tisíciletí.

V průběhu staletí může vyvstat potřeba interpretovat původní nauku jazykem té které doby a výklad "doladit" spirituální a mentální úrovni posluchačů. K tomu jsou různé postoje. Pokud je dána možnost čtení a studia původních textů, inovativní presentace nauky shledávám za prospěšné. Podmínkou samozřejmě zůstává, že podstata Buddhova odkazu musí zůstat nezkreslena.

Trochu jinak je tomu ve směrech, kde duchovní víra je hlavní základnou systému - a to je téměř celý asijský buddhismus. Aby spirituální víra mohla plně fungovat, objekt víry musí být prohlášen za svatý, nedotknutelný a absolutní. Je-li víra nasměrována správným směrem, může se z ní stát jedna z nejsilnějších a nejmocnějších spirituálních sil, která může dopomoci k rychlému pokroku. Nnevýhodou a nebezpečím víry ale zůstane tendence k rozumové slepotě, nechápání a netoleranci. A tak i zde bychom si všichni měli připomenout Buddhovo doporučení udržovat spirituální schopnosti v rovnováze - v našem případě vyvážit faktor víry a faktorem poznání a naopak.

Moje starost o správné zachování esence původního Buddhova poselství (tzn. neučit a nepředávat učení ani jen toporně konzervativně, ani jen "moderně" coby terapii) nepramení z pouhého respektu k Buddhovu osvícení. Ve správně vyvážené formulaci a praxi nauky vidím nejlepší záruku správného výsledku. Mnoho různých typů "osvícení" prochází spirituálním světem v těchto dnech - i v samotném buddhismu...

Nalézt východ ze samsárického pomatení je nesnadný úkol. Často to znamená jít proti srsti tohoto světa. Člověk musí být rozhodný, vyspělý a velice opravdový, aby dokázal zrealizovat tuto cestu ve svém životě.

Plná realizace Dhammy, provázená plným osvobozením a odpoutáním srdce ve smyslu původního učení je bezpochyby nesmírně vzácná, ale zdá se, že se přece jenom tu a tam stále ještě vyskytne. Výrok jednoho výjimečného barmského "sajadó" rezonuje hluboko v mém nitru až dodnes:

*Budou-li se ti jevit i ty nejjemnější sublimní sféry existence,
formy vznešené a zářící inteligence
jako plivátko -
pak jsi připraven pro Nibbánu.*